

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

x.A
S.O.U.
6

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1946:72
ECKLESIASTIKDEPARTEMENTET

1940 ÅRS SKOLUTREDNINGS BETÄNKANDEN
OCH UTREDNINGAR

VII
RADIO OCH FILM
I SKOLUNDERVISNINGEN

S T O C K H O L M

1 9 4 6

Statens offentliga utredningar 1946

Kronologisk förteckning

1. Betänkande angående rundradion i Sverige. Dess aktuella behov och riktlinjer för dess framtida verksamhet. Norstedt. 167 s. K.
2. Dödfoddheten och åldgödigheten i Sverige. Dess samband med nativitetens minskning och dess förhållande vid olika former av förlösningsvård samt dess socialmedicinska och befolkningspolitiska betydelse. Av C. Gyllensvärd, Beckman, 115 s. S.
3. Betänkande med förslag till ändrade grunder för flottningstagsstiftningen m. m. Hæggeström, 99 s. Jo.
4. Betänkande med förslag angående uniformspliktens omfattning för viss personal vid försvarsväsendet. V. Petterson, 59 s. Fö.
5. Betänkande om barnkostnadernas fördelning med förslag angående allmänna barnbidrag m. m. V. Petterson, 351 s. S.
6. Betänkande om barnkostnadernas fördelning med förslag angående allmänna barnbidrag m. m. Bilagor. Beckman, 153 s. S.
7. Betänkande och förslag rörande åtgärder för att begränsa antalet kontraktanställt manskap inom krigsmakten, Beckman, 136 s. Fö.
8. 1941 års lärarlönesakkunniga. Betänkande med förslag till boställsordning för folkskolans lärare m. m. Marcus, 146 s. Fi.
9. 1945 års universitetsberedning. 1. Docentinstitutionen. Hæggeström, 62 s. E.
10. Betänkande med förslag till omorganisation av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen m. m. Katalog- o. Tidsskriftstryck, 217 s. K.
11. 1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar. 4. Skolpliktstidens skolorformer. 2. Folkskolan. A. Allmän del. Idun, 341 s. E.
12. Betänkande om tandläkarutbildningens ordnande m. m. Del 1. Beckman, 216 s. E.
13. Investeringsutredningens betänkande med utredning rörande personal- och materielresurser m. m. för genomförande av ett arbetsprogram enligt utredningens tidigare framlagt förslag. Marcus, 72 s. Fi.
14. 1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar. 4. Skolpliktstidens skolorformer. 4. Realskolan. Praktiska linjer. Idun, 193 s. E.
15. 1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar. 4. Skolpliktstidens skolorformer. 2. Folkskolan. B. Förslag till undervisningsplaner. Idun, 253 s. E.
16. Betänkande angående forsknings- och försöksverksamheten på jordbrukets område i Norrland. V. Petterson, 133 s. Jo.
17. Den familjevårdande socialpolitiken. Beckman, 132 s. S.
18. PM angående utvecklingsplanering på jordbrukets område. Marcus, 252 s. Jo.
19. Betänkande med förslag rörande den ekonomiska försvarsberedskapens framtida organisation. Idun, 92 s. Fo.
20. Betänkande angående den centrala organisationen av det civila medicinal- och veterinärväsendet. Idun, 361 s. S.
21. Betänkande med utredning och förslag angående rätten till arbetstagares uppfinningar. Norstedt, 71 s. Ju.
22. Betänkande med förslag till ordnande av kreditgivnings- och rådgivningsverksamhet för hantverk och småindustri samt bildande av företagarnämnder. Marcus, 144 s. H.
23. Socialvårdskommitténs betänkande. 12. Utredning och förslag angående moderskapsbidrag. Beckman, 115 s. S.
24. Kommitténs för partiellt arbetsföra betänkande. 1. Förslag till effektiviserad kurators- och arbetsförmedlingsverksamhet för partiellt arbetsföra m. m. Katalog- o. Tidsskriftstryck, 200 s. S.
25. Betänkande med förslag till lag med särskilda bestämmelser om uppfinningar m. m. av betydelse för rikets försvar. Norstedt, 37 s. Ju.
26. Betänkande angående tjänstepensionsförsäkringens organisation. Marcus, 71 s. H.
27. Betänkande med förslag till investeringsreserv för budgetåret 1946/47 av statliga, kommunala och statsunderstödda anläggningsarbeten, Marcus, vij, 378 s. Fi.
28. Bilagor till betänkande med förslag till investeringsreserv för budgetåret 1946/47 av statliga, kommunala och statsunderstödda anläggningsarbeten. Marcus, 95 s. Fi.
29. 1943 års jordbrukstaxeringsakkunniga. Betänkande med förslag till ändrade bestämmelser i fråga om taxering av inkomst av jordbruksfastighet samt lag om jordbruksbokföring. Marcus, 281 s. 3 bil. Fi.
30. Socialutbildningsakkunniga. 2. Utredning och förslag rörande statsvetenskapliga examina m. m. Hæggeström, 127 s. E.
31. 1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar. 6. Skolans inre arbete. Synpunkter på fostran och undervisning. Idun, 194 s. E.
32. Betänkande med förslag till förordning angående allmänt kyrkomöte m. m. Hæggeström, 161 s. E.
33. Försäkringsutredningen. Förslag till lag om försäkringsrörelse m. m. 1. Lagtext. Norstedt, iv, 150 s. H.
34. Försäkringsutredningen. Förslag till lag om försäkringsrörelse m. m. 2. Motiv. Norstedt, vj, 441 s. H.
35. Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 6. Tiden juli 1944—juni 1945. Idun, 476 s. Fo.
36. Parlamentariska undersökningskommisionen angående flyktingärenden och säkerhetstjänst. 1. Betänkande angående flyktingars behandling. Beckman, 500 s. S.
37. Socialvårdskommitténs betänkande. 13. Förslag angående folkpensioneringens administrativa handhavande m. m. V. Petterson, 114 s. S.
38. Betänkande med förslag rörande officersutbildningen inom armén m. m. Hæggeström, xij, 504 s. Fö.
39. Den svenska växtodlingens utvecklingstendenser samt dess inriktande efter kriget. Idun, 106 s. Jo.
40. Betänkande angående hantverkets och småindustriens befrämjande. Marcus, 192 s. H.
41. Betänkande med förslag till skogsvårdslag m. m. Marcus, 430 s. Jo.
42. Riktlinjer för den framtida jordbrukspolitik. Del 1. Idun, 282 s. Jo.
43. Betänkande med förslag till verkstadsorganisation för väg- och vattenbyggnadsväsendet. Sv. Trycker AB. (2) 105 s. K.
44. Sakkunniga angående arbetsförmedlingens organisation. Del 1. Den offentliga arbetsförmedlingen under krigsåren. V. Petterson, 390 s. Fi.
45. Betänkande med förslag till åtgärder för främjande av rindhästaveln m. m. Norstedt, 94 s. Fö.
46. Riktlinjer för den framtida jordbrukspolitik. Del 2. Idun, 606 s. Jo.
47. Rationalitetsvariationerna inom det svenska jordbruket. Av L. Nannesson. Idun, 84 s. Jo.
48. 1945 års lönekommitté. 1. Betänkande med förslag till statliga löneplaner m. m. Marcus, 240 s. Fi.
49. Ärvdabalksakkunnigas förslag till föräldrabalk. Norstedt, 192 s. Ju.
50. Betänkande med förslag till nyorganisation av kyrkomusikerbefattningarna m. m. Del 2. Sv. Tryckeri AB. iv, 216 s. E.
51. Sakkunniga angående arbetsförmedlingens organisation. Del 2. Den offentliga arbetsförmedlingens framtida organisation. Motiv och förslag. V. Petterson, 189 s. Fi.
52. Socialvårdskommitténs betänkande. 14. Utredning och förslag angående ålderdomshem m. m. Beckman, 88 s. S.
53. Betänkande om befolkningspolitikens organisation m. m. Beckman, 70 s. S.
54. Utredning angående reglering av den territoriella församlingsindelningen i Stockholm. Av E. Schalling. V. Petterson, 254 s. E.
55. Utredning rörande sexualundervisningen i högre skolor jämte förslag till handledning i sexualundervisning för lärare i högre skolor. Hæggeström, 103 s. 4 pl. E.
56. 1944 års skattesakkunniga. 2. Betänkande med förslag angående idrottsammanslutningars beskattning för inkomst. V. Petterson, 198 s. Fi.

(Forts. å omslagets 3:e sida.)

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1946:72
ECKLESIASTIKDEPARTEMENTET

1940 ÅRS SKOLUTREDNINGS BETÄNKANDEN
OCH UTREDNINGAR

VII
RADIO OCH FILM
I SKOLUNDERVISNINGEN

STOCKHOLM 1946
IDUNS TRYCKERIAKTIEBOLAG, ESSELTE AB
616651

STATENS OFFENTLIGA TRYCKERIEN
KONSTFABRIKSGATAN 10

1940 ÅRS SKOLTRÄNINGENS BILÄRKA
OCH UTLEDNINGAR

VII

RADIO OCH FILM
I SKOLUNDERVISNINGEN

STOCKHOLM 1940

FRÖSTENBERG & SÖDERSTRÖM, KUNGLIGA TRYCKERIEN

1940

INNEHÅLL

	Sid.
Skrivelse till Konungen	5
Inledning	7
Kap. I. Skolradio	9
A. Återblick	9
B. Skolradions uppgift	10
C. Radions användning i olika skolformer	12
1. Hittillsvarande omfattning	12
2. Fortsatt användning	16
3. Framställningsformer	19
4. Kontakt med lyssnarna	22
5. Metodiskt förfarande. Programhäften m.m.	23
6. Främmande länder	27
D. Skolradions tekniska sida	28
E. Sammanfattning	31
F. Skolutredningens förslag	34
Kap. II. Undervisningsfilm	36
A. Tidigare yttranden och förslag	36
B. Skolutredningens undersökningar	39
1. Folkskolor	39
2. Högre skolor	46
C. Slutsatser	51
D. Skolutredningens förslag	54
1. Folkskolor	55
2. Högre skolor	57
Bilaga	60

INNEHÅLL

Kapitel III. Konventioner för Konventionen	10
A. Afsättning	10
B. Skolans utvärdering	10
C. Skolans utvärdering i olika skolor	10
1. Utvärderande omvärlden	10
2. Fortsatt utvärdering	10
3. Förtroendepåbyggnad	10
4. Kontakt med lärarna	10
5. Metodisk förändring	10
6. Förändring i skolan	10
D. Skolans förändring	10
E. Samarbete	10
F. Skolans utvärdering	10
Kapitel IV. Utvärdering	10
A. Utvärdering	10
B. Skolans utvärdering	10
1. Först	10
2. Utvärdering	10
C. Skolans utvärdering	10
D. Skolans utvärdering	10
1. Först	10
2. Utvärdering	10
Bilagor	10

Till KONUNGEN.

Genom nådigt beslut den 22 november 1940 uppdrog Eders Kungl. Maj:t åt en kommitté att verkställa utredning rörande skolväsendets organisation m. m. och framlägga därav föranledda förslag. Angående kommitténs sam-

tidigt förordnade ledamöter m. m. har uppgift lämnats i den skrivelse, med vilken kommittén (1940 års skolutredning) den 14 april 1944 överlämnat sitt betänkande I. Skolan i samhällets tjänst.

I de direktiv för skolutredningens arbete, som lämnades vid dess tillsättande och som återgivits i nyssnämnda betänkande, erinras om vissa tidigare åtgärder i fråga om radions och filmens användning vid skolundervisningen samt framhålles, att detta spörsmål borde lämpligen bedömas i sitt samband med undervisningsplaner för olika läroanstalter.

Skolutredningen har, i enlighet med dessa anvisningar, vid arbetet med undervisningsplaner sökt beakta de möjligheter, som radio och film kunna erbjuda i fråga om olika ämnen. Emellertid framträda flera spörsmål beträffande de båda nämnda undervisningsmedlen, som behöva behandlas i en sammanhängande framställning, och skolutredningen har därför till ett särskilt betänkande hopfört sina överväganden i dessa frågor.

Efter framställning av skolutredningen har chefen för ecklesiastikdepartementet tillkallat följande personer att såsom särskilda experter biträda skolutredningen vid behandlingen av hithörande frågor, nämligen rektorn vid radiotjänsts skolradioavdelning H. Berglind beträffande radio samt f. d. folkskolinspektören S. F. A. Orrgård, överläraren H. Hagström och numera överläraren H. Flinck rörande filmen. Av Orrgård utarbetad redogörelse beträffande film i skolorna är såsom bilaga fogad till detta betänkande.

Skolutredningen får härmed i underdånighet överlämna betänkande VII. Radio och film i skolundervisningen.

Stockholm den 22 oktober 1946.

	Underdånigst	
	GÖSTA BAGGE	
TOR ANDRÆ	KARIN CARDELL	ELISABETH DAHR
VIKTOR FREDRIKSSON	URBAN HJÄRNE	GUSTAF IVERUS
SIGRID JONSSON	BROR JONZON	BERTIL KARNELL
MARTIN KOLMODIN	KARL KÄRRE	NILS PERSSON
FR. SANDBERG	ERIK WELLANDER	

Inledning.

Enligt § 52 i folkskolestadgan åligger det varje skoldistrikt att förse skol-lokalerna med erforderlig undervisningsmateriel, och enligt § 13 av kungö-relsen angående statsbidrag till byggnader för folkskolväsendet (Sv. förf.-saml. 1936: 45) äger skoldistriktet åtnjuta årligt statsbidrag för tillhanda-hållande av, bland annat, undervisningsmateriel. Förslag till ändring av dessa bestämmelser har under de sista åren väckts, och frågan härom är ännu föremål för utredning. I avvaktan på frågans avgörande har riksdagen beviljat provisoriskt anslag för bidragets höjande.

Från olika håll har framställning gjorts därom, att de nya hjälpmedlen ljusbilder, film och skolradio måtte få en ökad användning i skolarbetet.

I vårt betänkande IV: 2 B om folkskolans undervisningsplan (Stat. off. utr. 1946: 15, sid. 29 f.) ha vi lämnat vissa anvisningar rörande arbets- och undervisningsmateriel i allmänhet samt därvid närmare angivit olika slag av undervisningsmateriel, som bör finnas vid skolorna, samt var och hur den bör förvaras, hur vård och tillsyn böra utövas och kompletteringar verk-ställas.

I vidare mån än sålunda redan skett äro vi icke beredda att i denna fråga komma med några detaljerade förslag. Det torde böra ankomma på skol-överstyrelsen, som tidigare haft i uppdrag att utarbeta förteckningar över lämplig undervisningsmateriel, att, sedan frågan om de av oss föreslagna undervisningsplanerna blivit avgjord, framlägga förslag till lösning av de frågor, som röra undervisningsmateriel i allmänhet.

Vad beträffar de allmänna läroverken, bekostas undervisningsmaterielen av vederbörande läroverks biblioteks- och materielkassa, vars väsentliga in-komst utgöres av terminsavgifter. Som bidrag till bokinköp och bindning av böcker beviljar riksdagen i regel årligen medel, som fördelas av skolöver-styrelsen. Angående undervisningsmaterielen och dess användning givas närmare föreskrifter och råd i gällande läroverksstadga och i de metodiska anvisningarna till undervisningsplanen för de allmänna läroverken. Endast i några fall har det synts oss behövt att i anmärkningar till kursplanerna för realskolans olika ämnen komplettera dessa anvisningar.

Kap. I. Skolradio.

A. Återblick.

De första försökssändningarna i svensk skolradio förekommo på våren 1928. Efter framställning av skolöverstyrelsen den 30 juli 1928 tillkallade Kungl. Maj:t på hösten samma år en sakkunnig för att utreda frågan om skolradioverksamheten och förbereda fortsatta försök. Den svenska skolradion blev alltså redan från början en statsmakternas angelägenhet.

I ovannämnda framställning hade skolöverstyrelsen bl. a. framhållit, att den svenska rundradion numera erbjöde möjlighet att sprida kvalitativt högtstående program till landets skolor. Det låge i rundradions natur, att den med upphävande av avstånden gjorde det möjligt för eleverna i de avlägsnaste landsbygdsskolor att få åhöra lektioner eller föredrag av landets mest framstående fackmän och pedagoger. Den utökning av skolornas lärarstab, som detta innebure, hade överallt, där skolradion prövats, visat sig medföra en uppskattad omväxling i det dagliga skolarbetet. Å andra sidan vore det klart, att rundradion icke kunde göra den enskilde läraren överflödig, dess insats borde begränsas till områden, inom vilka den vanliga undervisningen icke kunde ge något motsvarande.

De av skolöverstyrelsen framförda synpunkterna kommo att bli vägleddande för skolradioverksamheten under de första åren.

Försöksarbetet, som började vårterminen 1929 med regelbundna sändningar, hade att kämpa med betydande svårigheter. Den tekniska utrustningen för mottagning i skolorna var oftast synnerligen otillfredsställande. På många håll — särskilt i större skolor — sammanfördes eleverna från flera klasser i större samlings-salar, vilket inverkade ofördelaktigt på resultatet. Vidare visade det sig svårt att uppbringa lämpliga föredragshållare. Framställningssätt och ämnesval voro till övervägande delen avpassade för de högre skolorna, som dock på grund av schematekniska förhållanden och brist på radioapparater endast i ringa omfattning kunde begagna lyssningsmöjligheterna. Från folkskolorna visades starkt intresse för skolradion, men då programmen i flera fall ej voro avpassade för dessa skolors lärjungar och därför utlöste kritik mot skolradion från folkskolehåll, inriktades programledningens arbete beträffande de svenska programmen under de följande åren på att vinna ökad medverkan från folkskolans lärare vid en för ett lägre åldersstadium lämpligare utformning av programmen. Särskilt eftersträvade man därvid kontakt med lärare vid landsbygdsskolor.

Den yttre organisationen undergick år 1931 en förändring så till vida, att den direkta ledningen av programarbetet överfördes från skolöverstyrelsen till radiotjänst. Överstyrelsen skall enligt ett avtal, som ingicks den 1 september 1931 och godkändes av Kungl. Maj:t den 12 september samma år, bl. a. granska och godkänna programplanerna. Nämnade avtal har följande lydelse:

AB. Radiotjänst åtager sig tills vidare att anordna radioutsändningarna i samma omfattning som under läsåret 1930—1931 och att därvid

1. ansvara för arbetet med programmens uppgörande och för samtliga därmed förändade kostnader, liksom för kostnaderna för programmens utförande;
2. bekosta tryckning av de programhäften, som kunna bli erforderliga, samt ställa dessa till skolornas förfogande gratis eller till självkostnadspris för tryckningen; samt
3. bekosta den extra arbetskraft, som kan bli erforderlig för distributionen av programhäften.

Skolöverstyrelsen åtager sig

1. att lämna AB Radiotjänst alla upplysningar, råd och anvisningar, som kunna vara erforderliga för skolradioprogrammets anpassning efter olika skolformer;
2. att före fastställandet av programmen granska och godkänna dessa; samt
3. att, i likhet med vad hittills varit fallet, ombesörja utsändandet av programhäften till skolorna.

Den yttre ramen fick därmed en viss stadga. Huvuddelen av programmen riktades till folkskolor, och för de högre skolorna sändes endast uppläsningar och föredrag på danska och norska samt på andra främmande språk. Verksamheten hade år 1933 fått en sådan omfattning att man inom radiotjänst upprättade en särskild sektion för skolradio, och en föreståndare med erfarenhet av folkskolans arbete heltidsanställdes. Efter något år tillsattes för programmen i moderna språk en rådgivande kommitté, bestående av erfarna lärare vid högre skolor. Den av radioföretagets tjänstemän, som svarade för de allmänna programmen i främmande levande språk, biträdde jämväl vid skolradions språksändningar.

Skolradioavdelningen inom radiotjänst har sedermera ytterligare utbyggt, och nya medarbetare för olika specialområden ha anställts. En av radiotjänsts styrelse tillsatt rådgivande programkommitté med representanter för bl. a. lärarnas kårorganisationer har varit i verksamhet sedan år 1943.

Den utveckling, som i övrigt skett på skolradions olika arbetsområden, skall närmare beröras i det följande.

B. Skolradions uppgift.

Det har ansetts självklart, att ett så mäktigt bildningsinstrument som radion bör användas i skolans tjänst. Den kan förmedla kulturens skatter till alla landets inbyggare, oavsett avstånd. Den kan ge ett aktuellt, levande stoff. Dock kan undervisningens stödande med i skolan befintlig undervisningsmateriel och den fortlöpande personliga kontakten mellan lärare och elever i samtalets form endast i ganska begränsad omfattning, del-

vis icke alls komma i fråga vid radiolektionerna. I dessa bör man däremot söka ge skolorna sådant, som den ordinarie undervisningen av olika anledningar icke kan ge — det må nu gälla själva stoffet eller den form, vari detta meddelas. Därigenom kan radion också komplettera den ordinarie undervisningen, vilket får anses vara dess främsta uppgift. Den bereder vidare möjlighet för alla skolor, även de avsidet belägna, att få ett inslag i arbetet av andra än skolans lärare och av stoff, varmed skolan eljest knappast skulle få kontakt. Skolradion har också redan haft betydelse som förmedlare av erfarenheter på skilda områden inom skolans värld. Nya pedagogiska strömningar och metodiska rön kunna spridas till ett större antal skolor och där prövas.

En uppgift för skolradion är även att söka lära det uppväxande släktet att lyssna på radio på ett riktigt sätt. Det torde också numera vara allmänt erkänt, att skolradion kunnat sporra till vaket, aktivt lyssnande. Ett ordnat lyssnande, för vars resultat redogörelse kräves i skolan på lektionstid, blir meningsfyllt och bildar en stark kontrast till det passiva hörande, som ofta förekommer i hemmen. För stora delar av vårt folk har böckernas värld hittills varit främmande och föga tillgänglig, men radio är snart sagt var mans egendom. Det är därför betydelsefullt, att de unga lära sig lyssna så, att radion för dem blir en källa till kunskap, omväxling och stimulans. Många exempel på att barnens radiolyssnande i skolan haft gynnsam inverkan på hemmens inställning till och utnyttjande av radion ha anförts. Det vill därför synas, som om skolradioverksamheten vore av stor betydelse även för den allmänna radioverksamhetens utveckling och för en rätt förståelse för dess kulturella uppgift. Rundradion själv bör alltså ha stort intresse av skolradions fortsatta utveckling.

Slutligen har skolradion visat sig kunna leda ungdomen över till folkbildningsarbetet genom att vissa i radion åhörda lektioner, t. ex. i kommunalkunskap, stimulerat till fortsatta studier av ämnet i studiecirkel efter skolans slut.

Sammanfattningsvis kan anföras vad som sagts i programhäftena om skolradions uppgift:

skolradions uppgift är att på enstaka punkter av skolornas kurser ge originalframställningar av framstående fackmän och pedagoger;

skolradion vill endast vara ett komplement till den ordinarie undervisningen genom att tillföra skolorna nya personligheter; nya röster och nya tankar;

skolradions årsprogram bygges omkring ett begränsat antal motiv, och stoffet, som hämtas från olika ämnesområden, grupperas så, att lämpliga anknytningspunkter för kunskapsstillägnelse kunna erhållas.

Radiolektionen bör förberedas och efterföljas av elevernas självständiga arbete i anslutning till programhäftets texter, bilder, litteraturanvisningar

och arbetsuppgifter. Det nya kunskapsstoff, som skolradion vill skänka, kan därigenom befästas och fördjupas.

Vi behandla även i andra sammanhang speciella sidor av skolradions verksamhet, nämligen i allmänna anvisningar till folkskolans undervisningsplan samt i anmärkningar till realskolans och gymnasiets undervisningsplaner.

C. Radions användning i olika skolformer.

1. Hittillsvarande omfattning.

I vilken omfattning skolorna utnyttja skolradion framgår dels av det antal programhäften, som rekviderats, dels av rapporter över lyssnandet, som insändas vid varje termins slut.

Under läsåret 1945/46 rekviderades programhäftet »Svenska program» till 221 463 elever (medeltal för höst- och vårterminerna), vilken siffra anger den ungefärliga anslutningen, om man utgår ifrån att varje elev skulle ha erhållit ett häfte. Av ekonomiska skäl kunde upplagan sättas till endast 200 000. Reduceringen gick ut över de skolor, som inkommo med rekvisition efter terminens början. Genom att som regel kräva en utförlig rapport från de skolor, vilka rekviderat programhäften, såsom villkor för att de på nytt skulle få häften, söker man åstadkomma en omedelbar kontakt med de lyssnande avdelningarna. En kontinuerlig samverkan med skolorna och ett tillförlitligt siffermaterial över lyssnarklienteletets sammansättning kunna vara av stor betydelse för en ändamålsenlig utveckling av verksamheten.

En fördelning av lyssnande folkskolor på olika skolformer, som gjorts med ledning av terminsrapporter, visar, att läraravdelningarna vid B 1- och B 2-skolor icke längre äro i majoritet (B 1 och B 2 66·04 % år 1933). A-skolornas procentuella del i det totala antalet har ökat från 15·71 % år 1933 till 43 % år 1945. Detta torde dels sammanhånga med att centralradio anlagts vid nybyggnad av större skolhus i tätorterna, dels också bero på att städernas lärare nu i ökad omfattning visat sin uppskattning av radion som hjälpmedel vid undervisningen. Antalet läraravdelningar fördelar sig på de olika skolformerna sålunda (enligt sammanställningar av år 1945 inkomna rapporter): A-skolan 43·4 %, B 1-skolor 30·9 %, B 2-skolor 17·3 %, B 3-skolor 5·4 %, C 1-skolor 0·5 %, C 2-skolor 0·1 %, D 1-skolor 2·5 %, D 2-skolor 0·1 %. Antalet lyssnande läraravdelningar var 8 700.

Vid de högre skolorna steg deltagandet under mitten av 1930-talet till att omfatta över 150 skolor, och häften för språkundervisning rekviderades till ett antal av omkring 9 000. För närvarande rekvideras omkring 6 000 sådana häften. Nedgången kan till en del förklaras av att häftena numera äro avgiftsbelagda. Priset sattes först till 50 öre men är nu 75 öre vid rekvisition från skolor. I en del skolor har också den tekniska utrustningen börjat bli omodern och försliten, och någon förnyelse har icke kunnat ske. I de flesta skolor saknas också en lokal, som är lämplig för ändamålet och är tillgäng-

lig på de tider, då programmen skola avlyssnas. De schematekniska svårigheterna, icke minst när det gäller det differentierade gymnasiet, utgöra likaledes en starkt hämmande faktor. Delvis föranledas dessa svårigheter därav, att sändningar på de tre olika språken förläggas till samma veckotimmar.

Skolradioprogrammen ha i svensk radio fått sig tillmätta den tid och det timantal, som inom den nuvarande kostnadsramen och radions allmänna programplanering hittills kunnat ställas till förfogande. Åt de svenska programmen har ägnats det största antalet sändningar, tre i veckan under en tid av 30—32 veckor per läsår, eller i genomsnitt under de senaste fem åren 84 lektioner per läsår.

Antalet program på främmande språk har i stort sett varit oförändrat under hela tiden, frånsett en mindre förskjutning i proportionerna mellan de olika språken i samband med franskans förstärkta ställning på skol-schemat. För närvarande sändas under ett läsår 10 tyska, 10 engelska och 10 franska program, varjämte under höstterminen ges 6 norska och under vårterminen 6 danska program. En mindre ökning har skett vissa läsår genom att skolradioterminen förlängts med någon vecka, då den ekonomiska ramen medgivit detta.

I vårt betänkande III angående vidgade möjligheter till högre undervisning för landsbygdens ungdom (Stat. off. utr. 1944: 22) ha vi föreslagit, att försök med undervisning i engelska språket för folkskolan med radions tillhjälp skulle anställas snarast möjligt. Efter förslag av Kungl. Maj:t beslöt 1945 års riksdag, att dylik undervisning på försök skulle meddelas för lärjungar i folkskolans sjätte klass läsåret 1945/46. Av 1946 års riksdag har anslag beviljats till en fortsättningskurs under läsåret 1946/47. Om dessa försök ge positiva resultat, kan det förutsättas, att sådan undervisning mera definitivt kommer att införas, varvid ökad sändningstid blir erforderlig. För närvarande meddelas radioundervisning i engelska under två lektioner i veckan, förlagda till tiden 8.15—8.45. I försökskursen 1945—46, som anordnades inom ett begränsat område, deltog 450 elever, fördelade på 78 skolor. Till fortsättningskursen 1946—47 äro anmälda 300 elever vid 55 skolor. Överhuvud taget ha dessa försök omfattats med livligt intresse.

De svenska föredragen sändas måndagar, onsdagar och fredagar kl. 13—13.25 samt på försök för klasserna 1 och 2 tisdagar kl. 10—10.30, sändningarna på tyska, engelska och franska i regel måndagar kl. 14.10—14.30 och de danska och norska torsdagar vid olika tidpunkter.

Under de senaste åren ha i fråga om folkskolan önskemål från olika håll framställts om ökat antal skolradioprogram. Detta har skett bl. a. i terminsrapporter från skolor, i enquêter och vid konferenser med lärare. I en skrivelse till Kungl. Maj:t den 10 december 1943 rörande skolradioverksamheten framförde styrelsen för Sveriges folkskolläraryrkeförbund som ett önskemål, att möjligheter till ökat antal utsändningar måtte skapas, eventuellt genom

anordnande av dubbelsändningar. Helst borde program förläggas även till förmiddagstid för att underlätta inpassningen i skolornas schema. I skrivelsen framhölls, att folkskolans undervisning i danska och norska språken kunde främjas genom att uppläsningarna av danska och norska texter väsentligt ökades i antal. De av radiotjänst utgivna texthäftena kunde tjäna som hjälpmedel vid lektionerna. Av hittills vunna erfarenheter syntes framgå, att dessa lektioner låge väl till för skolradions verksamhet och att de också blivit allmänt uppskattade. I ett remissuttalande till skolöverstyrelsen rörande denna fråga uttalade radiotjänst med erkännande av framställningens behjärtansvärda syfte, att en utökning inom ramen för dåvarande sändningstid tyvärr icke vore möjlig. I sammanfattningen av inkomna remissvar har skolöverstyrelsen anfört, att det vore ett önskemål, att antalet skolradiosändningar i danska och norska ökades, så snart detta vore möjligt och i varje fall, då dubbelprogram infördes.

Vidare har från husmodersorganisationer begärts ökat antal program i familjekunskap, från olika nykterhetssammanslutningar ökad upplysning i alkoholfrågan samt från kristna lärarföreningar flera program i kristendoms-kunskap och speciella morgonandakter för skolor. Styrelsen för Sveriges småskolläraryrkesförbund har anhållit om ökat antal regelbundet återkommande program för de första två skolåren (nu 6 à 8 per termin), speciellt för kristendoms-kunskap, modersmålet, hembygds-kunskap och sång.

Vad de högre skolorna beträffar, ha de svenska sändningarna under senare år icke spelat samma roll som för folkskolan. Väsentligen sammanhänger detta med de olika lärarsystem, som användas i de båda skolformerna: ämneslärar- respektive klasslärarsystem. I en skola med ämneslärarsystem har man bland lärarna experter för de olika ämnena och når redan därigenom omväxling i fråga om synpunkter, röster och personligheter. I detta hänseende är således vid dessa läroanstalter skolradions betydelse mindre framträdande.

Vid de högre skolorna med deras ämneslärarsystem möter det stora svårigheter att utnyttja skolradion i den utsträckning, som är möjlig vid folkskolorna. Klassläraren kan i allmänhet utan någon komplikation byta lektionstimmar på schemat och på det sättet använda radiolektionen för vilket ämne som helst långt friare än ämnesläraren. I läroverk och dylika läroanstalter, där varje lektion är fast bunden till olika lärare, är detta i regel uteslutet, för så vitt icke någon gång ett lektionsbyte mellan lärarna kan ordnas. Detta kan dock ske endast mera undantagsvis, och något regelbundet avlyssnande av radiolektioner är ofta icke möjligt. Skrivningsdagarna, som ej sällan återkomma varje vecka, lägga också hinder i vägen. För att ett mera regelbundet lyssnande skall kunna organiseras, måste radiolektionerna i ett visst ämne för ett visst stadium vara förlagda till en och samma timme, som är rektorerna bekant vid schemats uppgörande under

sommaren före läsåret i fråga. Så är för närvarande förhållandet i fråga om skolradiosändningarna i främmande språk, inklusive norska och danska, och rektorerna kunna alltså i förväg antingen frilägga denna timme på schemat för sådana klasser, där lyssnande planeras eller anses lämpligt, eller till denna timme förlägga en språklektion; genom den senare anordningen kan man åtminstone underlätta utnyttjandet av radiolektionen. Därest skolradion skulle i större utsträckning användas i de högre skolorna, bleve det följaktligen nödvändigt att ha särskilda timmar reserverade på det ordinarie schemat för särskilda ämnen och olika stadier, och det säger sig självt, att detta stöter på betydande svårigheter.

Å andra sidan är det uppenbart, att det även i läroverken skulle vara av stort värde att vid undervisningen kunna i större utsträckning utnyttja skolradion. För att detta skall vara möjligt, är det emellertid, såsom redan nämnts, önskvärt att ha fixerade tider för radioprogram med olika syftning samt att dessa tider äro desamma år från år och under alla förhållanden bekanta för rektorerna, innan dessa uppgöra läsordningen för följande arbetsår. Då samma program icke lämpa sig för alla ålders- och utbildningsstadier, torde det visa sig behöfligt att åtminstone försöksvis lägga upp tre programserier varje år, en för realskolans lägre klasser, en annan för dess högre klasser och en tredje för gymnasiet. I viss utsträckning kunna sannolikt för folkskolan och realskolan gemensamma program utsändas. När det blir möjligt att samtidigt sända olika program, kan avlyssnandet underlättas genom att de olika programserierna helt eller delvis sändas på samma tid.

Med hänsyn till de skilda och olikartade intressen, som en rektor har att ta hänsyn till vid uppgörande av en läsordning, kan det emellertid visa sig mycket svårt att binda en timme i en klass på sätt här angivits. Dessa svårigheter, som äro förbundna med användningen av skolradion i en skola med ämnesläraresystem, göra det vanskligt att i detta sammanhang framställa detaljförslag om skolradioprogram för läroverken i andra ämnen än språk, innan erfarenhet vunnits genom anordnandet på olika stadier av försökssändningar i sådana ämnen. Verkningarna i olika avseenden av en eventuell ny undervisningsplan synas också böra avvaktas, innan längre gående beslut i fråga om skolradions användning fattas. Men vi ha velat fästa uppmärksamheten på de fördelar, som skolradion, om den ledes klokt och användes på rätt sätt, kan medföra för undervisning och fostran i det hela även i läroverken. Erfarenheten får sedan utvisa, i vad mån här uttalade önskemål visa sig möjliga att genomföra. Det synes oss lämpligt, att de olika ämnesföreningarna av läroverkslärare ha sin uppmärksamhet riktad på hit hörande frågor och efter överläggningar framkomma med förslag till skolöverstyrelsen och radiotjänst.

Under alla förhållanden räkna vi med skolradioprogram för realskolans och jämförliga läroanstalters vidkommande i engelska i de båda högsta klasserna (gemensamma program) och i tyska i högsta klassen samt i danska

och norska, framför allt uppläsningar med kommentar. Tills vidare torde en timme i veckan vara till fyllest för engelska och tyska och likaledes en timme i veckan för danska och norska. Sistnämnda timme, som icke helt torde tagas i anspråk för nämnda båda språk, bör även kunna användas för vissa sändningar av svensk litteratur, närmast riktande sig till de båda högsta klasserna. Vi förutsätta vidare, att sådana för folkskolan avsedda program, som även lämpa sig för realskolan, utnyttjas inom denna skolform i den utsträckning, som med hänsyn till olika omständigheter befinnes möjlig.

2. Fortsatt användning.

Vad därefter beträffar radions fortsatta användning vid undervisningen, må det framhållas, att skolradion bör — och detta gäller lika mycket i fråga om alla läroanstalter — betraktas både som ett naturligt led i den ordinarie undervisningen och som en del av de allmänna utsändningarna, till vilka den i viss mån bör utgöra en introduktion. Radion kan eller bör icke ersätta läraren och den vanliga undervisningen, men den kompletterar denna på ett värdefullt sätt. Den bör alltså i första hand ta upp sådant, som läraren icke kan ge eller icke kan förväntas ge på samma sätt. Detta gäller exempelvis lektioner av infödda lärare i främmande levande språk. Men det gäller också andra ämnen. I ett sådant ämne som geografi kan t. ex. forskningsresanden förmedla förstahandsintryck av vad han sett och upplevat. Historien kan levandegöras genom dramatiseringar, krönikespel och levande bilder ur nutidslivet; lyssnarna kunna få bevista föreningsmöten och kommunala sammanträden. Radion kan därjämte i praktiskt taget alla ämnen justera föråldrade uppgifter och uppfattningar, meddela nytt stoff och på så sätt bjuda undervisningen ett värdefullt stöd. Skolan har vidare att ge orientering på andra livsområden än dem, som betecknas av de vanliga skolämnen. Glimtar från olika miljöer och verksamhetsområden kunna med radions hjälp förmedlas till eleverna. Radiolektionerna böra komplettera skolkurserna och tillföra undervisningen en fläkt från livet utanför skolan. Programmen böra därvid i regel icke vara alltför exklusivt skolbetonade utan erbjuda ett allmänt intresse. Samtidigt böra eleverna vid dessa lektioner lära sig förstå lyssnandets konst för att sedan kunna begagna sig av det bildningsmedel, som radion utgör, lära sig att efter olika intressen sovra och välja i de rikhaltiga programmen och att få största möjliga behållning av sitt lyssnande. Ett planlöst passivt lyssnande på kanhända större delen av kvällsprogrammen bör målmedvetet motarbetas av skolan, vilken i detta avseende bör göra vad den förmår för att bibringa den generation, som växer upp tillsammans med radion, ett visst mått av radiokultur. Skolradions verksamhet bör även i fortsättningen inriktas så, att i möjligaste mån de ungas deltagande i det fria bildningsarbetet, i studiecirklar o. d. förberedes. Med ökade sändningsmöjligheter, t. ex. genom dubbelprogram, kan skolradion helt

säkert öka sin verksamhet till att omfatta även den ungdom, som slutat skolan. Den kan också komma att jämväl i övrigt tagas i anspråk för olika ungdomsvårdande uppgifter.

Det är av vikt, att som medverkande i radio användas endast förstarangskrafter, som med sakligt värdefullt innehåll kunna förena mönstergill form och som i en ledig, naturlig och levande framställning förmå att väcka de lyssnande lärjungarnas intresse. Men det är också av vikt, att läraren genom den efterföljande behandlingen av stoffet kan ytterligare levandegöra och befästa detta och få eleverna att lära sig uppfatta det huvudsakliga i framställningen. För detta ändamål äro i regel också illustrerade programhäften ett viktigt hjälpmedel.

Det gäller om flera av skolans ämnen, att radiolektioner i dem kunna vara av stort värde på mer än ett åldersstadium. Många av de lektioner, som äro avsedda för folkskolan, skulle med fördel kunna avlyssnas även inom andra skolor. Skulle, såsom ovan antytts, flera programserier anordnas, kunna för äldre lärjungar avsedda program utan tvivel mången gång lämpa sig även för yngre och tvärtom. I ämnet modersmålet är det särskilt uppläsningarna i danska och norska, som kunna anses vända sig till olika skolformer, och dessa uppläsningar utnyttjas också redan i viss utsträckning icke blott inom folkskolan. Men även svenska litteraturlktioner med uppläsning och kommentar av enskilda dikter eller av utdrag ur annan skönfitteratur skulle lämpligen kunna infogas i skolornas radioprogram. I ämnena geografi och biologi med hälsolära torde det ligga särskilt nära till hands att komplettera undervisningen med skildringar i radio av experter. I konst- och musikhistoria böra dessa kunna ge inblickar och samtidigt bidra till att väcka latent intressen. Överhuvud taget ligger ämnet musik utmärkt väl till för skolradion ur den synpunkten, att hörselföreställningarna här äro det väsentliga. Skolradions sångstunder höra också till dess mest uppskattade program. Dessa kunna icke bli sånglektioner i egentlig mening, då avsikten främst måste vara att bereda lärjungarna nya, friska och konstnärliga intryck och därigenom bidra till att göra sångundervisningen mera glädjebetonad. Då hundratusentals elever genom skolradion ha lärt sig samma sånger, har svensk ungdom i stor utsträckning fått en gemensam sångskatt med normaliserat text- och melodiutförande. Skolradion kan därför anses ha givit skolorna »stamsånger», redan innan dylika blevo påbjudna. Skolradion har likaledes genom särskilda program gjort sina lyssnare bekanta med de stora tonsättarna, främst de nordiska, och man har därvid kommenterat lättfattliga och representativa musikstycken. Därigenom har efterhand en viss grad av allmän musikkännedom kunnat spridas bland folkskolans ungdom. Det kan också övervägas att utforma en särskild radiometod för gehörsövningar och undervisning i notkunskap. På detta område har skolradion uppenbarligen resurser att bidra till musikfostran och giva en elementär musikkundskap, som folkskolorna själva i regel sakna möjlig-

het att förmedla. Det kunde också vara av värde, om motsvarande och för åldersstadiet lämpade program av detta slag även bleve anordnade för elever i realskolan och på gymnasiet samt i motsvarande högre skolor.

Radion är emellertid ej inskränkt blott till mera direkt undervisning, den kan ock med fördel tagas i anspråk för att ge liv och färg åt det dagliga arbetet. Med mikrofonens hjälp kan man göra besök i skolor, i fabriker, vid gruvor, i städer, på märkliga historiska platser, man kan stifta bekantskap med framstående vetenskapsmän, författare, skådespelare, tonkonstnärer och andra representanter för den andliga odlingen.

Radion har jämte sin ställning som meddelare av kunskaper blivit en förmedlare av etiska värden, och denna dess ställning bör utnyttjas vid samhällets fostran av de unga. Skolradion bör därför räkna som en av sina viktigaste uppgifter att ge fostrande inslag. En lärare kan visserligen med framgång undervisa sina elever om t. ex. ett sunt levnadssätt, men hans undervisning torde kunna ge ännu bättre resultat, om hans råd och anvisningar understrykas av en läkare eller någon annan auktoritet. Det är därför självfallet, att på olika områden framstående personer böra genom radion få tillfälle att tala till landets skolbarn och därigenom understödja skolans fostrande verksamhet. Men samtidigt som radion kan ge fostrande inslag, där en medverkande auktoritet påverkar de ungas livsföring, kan den också ge dylika inslag, där själva framställningsformen genom sin suggestivitet fyller samma uppgift. Detta gäller särskilt undervisning om t. ex. nykterhet, trafiksäkerhet, försäkrings- och sparverksamhet. Genom en realistisk skildring i dramatisk form av t. ex. en olyckshändelse, förorsakad av spritmissbruk, varigenom de unga få en levande bild av vad alkoholbruket kan kosta i pengar och mänskligt lidande, kunna lärjungarna komma att påverkas i sitt ställningstagande till alkoholbruket. Och — för att taga ett annat exempel — när ett hörspel skildrar några ungdomar, som råkat in på avvägar, få lyssnarna erfar, hur ett till synes obetydligt lagbrott kan få ödesdigra följder.

Här må också erinras om vårt förslag i annat sammanhang om införande i vissa skolformers olika klasser av en »klasstimme». Detta är en nyhet, som måhända till en början endast med svårighet skulle kunna utnyttjas på ett sätt, som till fullo motsvarar anordningens syfte. Säkerligen skulle radion här kunna vara till hjälp och lämpliga, centralt utsända radioprogram stundom kunna ge värdefullt innehåll åt en dylik klasstimme. Här skulle sådana glimtar från livet utanför skolan och från olika arbetsområden, om vilka ovan talats, med fördel kunna lämnas. Ibland kunde sådana utsändningar anknyta till aktuella händelser och ting. Allmänna förhållningsregler för livsföringen och för det yttre uppträdandet kunde i underhållande form ges av kända personer, som i särskild grad fånga ungdomens intresse och äga dess förtroende. Ett eller annat »yrkesvägledningsprogram» skulle väl försvara sin plats bland dessa sändningar.

I samband med införande av en klasstimme kunna särskilda skolradio-program utarbetas, vilka kunde få motsvarande användning även vid skolor, där en sådan särskild timme icke föreslås. Givetvis skall klasstimmen icke regelbundet användas till radiolyssnande. Men åtskilliga program äro lärarna säkerligen tacksamma för att kunna ta in och använda som »kärna» för timmens innehåll i övrigt. Och innehållet i dessa radioprogram bör kunna göras sådant, att det blir av intresse och värde icke blott för lärare och lärjungar utan även och icke minst för föräldrar och målsmän i allmänhet. På det sättet böra dylika program även kunna bidra till att stärka sambandet mellan hem och skola. Liknande förslag ha, enligt vad vi erfarit, diskuterats även inom andra nordiska länders radioföretag.

Ämnen för folkskolans program ha hittills främst valts så, att väsentliga kursavsnitt inom läroplanen skulle bli belysta, men man har även upptagit sådana moment, som den ordinarie undervisningen av olika anledningar blott ofullständigt kunnat behandla. Stoffet har hämtats från praktiskt taget alla skolans vanliga läroämnen med undantag för räkning. Inom olika avsnitt av kursen har radion sökt giva belysande bilder och berika undervisningen med levande och aktuellt stoff. Ämnesvalet har för varje termin koncentrerats till väsentliga punkter för att underlätta ett omkring dessa samlat studium. Däremot har skolradion hittills i allmänhet ej syftat till att ge någon sammanhängande undervisning.

Frågan om skolradios ämnesval och innehåll är intimt förbunden med problemet om anpassning efter skolornas kurser och lärogång. Undersökningar ha gjorts rörande möjligheterna av en närmare anslutning av radions stoff till lärogången och de olika skolformernas årskurser. I den mån det varit möjligt, har man tagit hänsyn till de kursavsnitt, som behandlas samtidigt i ett större antal av de lyssnande skolorna. Men då det begäres, att skolradion skall sträcka sig ännu längre i dessa avseenden, må det framhållas, att betydelsen av denna anslutning icke får överdrivas. De många skilda lärar- och klassavdelningarna i de olika skolorna kunna icke tänkas alltid läsa samma kursavsnitt samtidigt. Enhetlig kursväxling har ej varit genomförd i folkskolans flerklassiga läraravdelningar. Även periodläsning och andra omständigheter bidra till att en sådan anpassning i viss mån blir illusorisk, men synpunkten är värd att uppmärksamma.

3. Framställningsformer.

Lika betydelsefullt som stoff och ämnesval samt anpassning efter lärogången torde vara att för skolradion finna sådana framställningsformer, att det meddelade med lätthet kan förstås av de unga lyssnarna. Man kan icke utan vidare påstå, att något visst framställningssätt skulle vara det för skolradio absolut bästa. Ämnets art och i många fall tillgången på lämpliga medverkande måste fälla det slutliga avgörandet vid val av form.

Under de första försöksåren var föreläsningen om icke den enda så dock den i upp till 95 % av fallen förhärskande formen. Jämsides med den allmänna utvecklingen av radion har också skolradion sökt sig fram mot större enkelhet och åskådlighet, varvid även »föredraget», som i många fall får betraktas som en för radio god form, har förändrats från att ofta ha varit tungt och katedermässigt till att bli mera kåserande. Kraven på enkelhet, konkret ordval, klar satsbyggnad, överskådlighet, logiskt och dramatiskt uppbyggd disposition, som fångslar och intresserar, ha stigit väsentligt. De goda berättarna ha vunnit lyssnarnas bevägenhet.

Erfarenheten från utsändningarna har visat, att den, som är kunskapsrik och har stor erfarenhet, icke alltid haft förmåga att tala till barn på ett förståeligt sätt. Kravet härpå får icke eftersättas. Ty även om framställningen bjuder på nytt stoff och intressanta upplevelser, måste ordval, liknelser och bilder vara avpassade efter det unga auditoriets fattningsförmåga. Särskilt måste stor hänsyn tagas till lärjungarnas begränsade ordförråd, vilket skolradion dock bör bidra till att öka. Man får icke hoppa »litterära» ord, använda uttryck i överförd betydelse, som visserligen kunna ge viss färg och must, eller nyttja facktermer i sådan omfattning, att talet för eleverna kommer att förefalla vara ett för dem helt främmande språk.

För att om möjligt finna en väg ut ur de svårigheter, som nu antytts, har man sökt skjuta in ytterligare en röst, som frågar eller kommenterar och förklarar: dialoger och intervjuer ha visat sig användbara, och i diskussioner kan en fråga lättare belysas från flera utgångspunkter.

I avsikt att skapa omväxling ha också i en eljest sammanhängande framställning lagts in uppläsningar av andra röster, sång, musik eller korta scener. Denna form kan rubriceras som radiokåseri med illustrationer, en för radion alldeles speciell form, som vuxit fram ur behovet av livfullhet och omväxling och med en viss framgång odlats även i skolradio.

Lektionsformen med förebild hämtad direkt från klassrummet har i regel icke uppskattats av lyssnarna. De medverkande eleverna ha läst upp inlärd svar, och något egentligt spänningsmoment har icke kunnat skönjas. Kunskapsbehållningen har ofta varit ringa. Däremot ha enkla scener, som fått formen av lektioner men varit så väl repeterade, att de verkat ursprungliga, någon gång kunnat ge tillfredsställande resultat.

Strävan efter aktivitet omkring lyssnandet har fört fram en typ av lektion med de lyssnande eleverna, genom vilken dessa sporras till självverksamhet. Barnen på studion ha fått demonstrera talteknik eller sång, de ha fått svara på några enstaka frågor, som osökt gått in i sammanhanget. Men lektionen har direkt vänt sig till eleverna i skolorna. Programledningen har också i samarbete med lämpliga medverkande gjort försök med kartritning, ifyllnadsuppgifter och annat, som varit avsett att skapa aktivt arbete och intresse omkring programmen.

Det direkta reportaget i form av besök ute på arbetsplatsen har prövats i begränsad omfattning. Vissa svårigheter ha här framträtt. Om det gällt t. ex. att presentera tillverkningsprocessen i en fabrik, har ofta bullret försvårat uppfattandet av det talade ordet. Detta har delvis sammanhängt med att för andra programändamål inom rundradion avsedda inspelningar måst användas. I den mån skolradions ekonomiska och egna personella resurser ökas, torde dock detta framställningssätt böra ånyo prövas. Med nuvarande tekniska metoder torde det icke vara ett olösligt problem att finna en form, som tillgodoser kravet på att programmet är både fullt hörbart och verklig-hetstroget. Ofta kunna de aktuella inslagen med fördel framställas just i form av direkta eller i vissa fall arrangerade reportage.

En ännu mer utarbetad dramatisk form har prövats i hörspelen. Det som skiljer dessa från egentliga radiopjäser är väl närmast förekomsten av en berättare, som mellan scenerna ger längre förklaringar och scenanvisningar eller rekapitulerar ett händelseförlopp. Många olika typer ha förekommit allt ifrån föredrag med inlagda scener till hörspel, där berättarpartierna varit korta eller nästan obefintliga.

Särskilt användbar har denna form varit i fråga om historia och samhällskunskap. Den har då kunnat utformas så, att ett dramatiskt stegrad händelseförlopp givit spänning och skapat intresse. Framförandet har ställt stora krav på de yrkesskådespelare, som engagerats för uppgiften. Skolradion kräver långsammare tempo, större uttrycksfullhet och avsevärt tydligare frasering än som förekommer vid annat radioagerande. I fråga om medborgarkunskap, där huvudvikten ofta lagts på de fostrande momenten, har hörspelen visat sig vara överlägset andra framställningsformer, i det att ungdomens förkärlek för det dramatiska inte heller där förnekat sig. En stark känslöpåverkan i positiv riktning har varit möjlig att åstadkomma.

I fråga om för radio direkt författade program må framhållas, att dessa slutgiltigt måste utformas av med radions speciella teknik väl förtrogna personer med förutsättningar för detta arbete och med kunskaper och färdigheter, som vinnas först efter en daglig gärning i radioföretaget och under lösning av skilda arbetsuppgifter inom detta.

Slutligen kan om skolradioframställningens form sägas, att i stort sett samma krav böra ställas på skolradioprogrammen som på andra radioprogram: de skola underhålla, de skola ge omväxling, skänka kunskap i en stimulerande form, bjuda spänning och sporra till aktivitet hos lyssnarna. Men därtill komma de krav på enkelhet och klarhet, som måste uppställas på grund av lyssnarklienteletts särskilda beskaffenhet och de i allmänhet förefintliga avlyssningsförhållandena. För att vinna bästa möjliga resultat i dessa avseenden har radiotjänst utarbetat anvisningar för medverkande och manuskriptförfattare. Ävenså ha anordnats kurser i skolradions metodiska frågor.

4. Kontakt med lyssnarna.

Programledningen har, enligt vad vi inhämtat, sökt kontakt med de lyssnande skolorna för att dessa skulle bli i tillfälle att avge omdömen om programmen och uttrycka sina önskemål.

Varje termin ha vederbörande lärare erhållit en rapportblankett, som vid terminens slut skulle insändas samtidigt med rekvisitionen av de nya häftena. Dessutom ha speciella frågelistor utsänts till olika lyssnarkategorier för att få vissa detaljproblem närmare utredda.

Denna skriftliga kontakt har kombinerats med muntliga överläggningar vid lärarmöten eller på konferenser, som i samarbete med statens folkskolinspektörer anordnats med lärare inom olika inspektionsområden. Ett tiotal sådana konferenser har hållits och under de senaste åren fått formen av instruktionskurser, i vissa fall förlagda till folkskoleseminarier.

Redan år 1929 föreslog skolöverstyrelsen tillsättandet av ett permanent programråd, som huvudsakligen skulle bestå av ämnesspecialister, och olika förslag till sammansättningen av ett sådant råd ha framkommit under de gångna åren. Något råd kom då ej till stånd, men skolöverstyrelsen anordnade vid olika tillfällen överläggningar med ledande pedagoger om de kommande programmen. Denna uppgift övertogs sedermera av radiotjänst. När radiotjänsts styrelse år 1942 biföll förslaget om tillsättandet av en skolradions programkommitté, skedde detta under den förutsättningen, att de olika lärarorganisationerna ville föreslå representanter, en ordinarie och en suppleant, för en tid av ett år i sänder, varefter kommittén, som nu består av 12 personer, tillsattes av radiotjänsts styrelse. Kommittén, vilken successivt förnyas, ger råd i fråga om programmet och skall därjämte vara ett opinionsorgan för lyssnarna. Den sammanträder vanligen en gång under terminen och dess arbetsutskott vid behov. En utbyggnad av kommittén, så att den skulle omfatta även skolledare och seminarielärare, är enligt uppgift planerad.

För att ytterligare främja kontakten mellan mikrofon- och högtalarsida äro rapportörer temporärt verksamma i olika delar av landet och i skilda skolformer. Dessa ombud tillsättas för ett år efter förslag av statens folkskolinspektörer och så, att samtliga inspektionsområden efter en treårsperiod ha varit representerade. På ett i förväg utsänt frågeformulär meddela ombuden omedelbart efter avlyssnandet av programmet sina intryck av det samma och det resultat, som sändningen givit. En sammanfattning för varje program av dessa omdömen tillställes de medverkande.

Slutligen har medverkan i programmen av folkskolans lärare blivit en form av samarbete, som alltmer ökat i omfattning och som ytterligare bör utbyggas och omfatta även andra skolformer. Härtill har bl. a. stimulerats genom pristävlingar om manuskript för skolradio, någon gång i samarbete med lärarorganisationerna.

För erhållande av en omedelbar kontakt, särskilt med landsbygdsskolor, ha lärare från dessa tidvis tjänstgjort inom programledningen. De ha därvid fått en inblick i denna verksamhets problem, och de ha genom sina direkta erfarenheter från skolarbetet kunnat ge programledningen nya impulser. En sådan anordning har också skapat en effektivisering av skolradions verkningssätt, då dessa lärare sedermera kunnat verkställa undersökningar inom sina respektive skolor och även stå sina kolleger till tjänst med råd och upplysningar.

Vad beträffar de främmande språken, har en för dem avsedd sakkunnigkommitté bildats, för närvarande bestående av ett undervisningsråd och tre lektorer som representanter för de tre språken. Kommittén, som till sekreterare har en tjänsteman inom skolradioavdelningen, sammanträder i regel två gånger under läsåret. Till sammanträdena kallas för varje gång representanter för olika skoltyper.

Detta samarbete, som för närvarande vid uppgörande av skolradioprogrammen och på annat sätt äger rum mellan radiotjänst, skolöverstyrelsen och folkskolinspektionen samt representanter för lärarna själva, finna vi vara av stort värde, och vi förutsätta, att det fortfar. Som ovan nämnts, har radiotjänst tillsatt en skolradiokommitté, som i detta sammanhang torde ha en viktig uppgift att fylla. I den mån nya ämnen ryckas in i skolradioprogrammen, synes det lämpligt, att radiotjänst har nära kontakt med en eller två särskilda representanter för vart och ett av dessa ämnen bland skolornas lärare, liksom att radiotjänst själv har personer till förfogande, som med sakkunskap och överblick kunna aktivt medverka vid ämnes- och personvalet för de olika programmen.

5. Metodiskt förfarande. Programhäften m. m.

Skolradions värde som undervisningsmedel är i hög grad beroende av hur den användes av den enskilde läraren i hans arbete i klassen.

Man måste välja med stor omsorg ur de program, som ansluta till kurserna eller skolans behov i övrigt, eftersom man icke kan lyssna på allt, som skolradion bjuder. Förberedelsen i klassen sker vanligen med hjälp av text och illustrationer i programhäftet. Men i vissa fall är det nödvändigt att repetera visst kursavsnitt för att aktualisera det kommande radioprogrammet. Planscher, kartor m. m., som kunna tänkas komma till användning under avlyssnandet, böra finnas tillgängliga vid radiolektionens början. Penna och papper böra i regel finnas till hands.

Radiolektionen bör efterbehandlas, om det icke är fråga om ett program av underhållande art. Besvarandet av programhäftets frågor kan många gånger anordnas som tyst övning.

Vi ha i allmänna anvisningar till folkskolans undervisningsplan närmare behandlat skolradions utnyttjande vid undervisningen i dessa läroanstalter (Stat. off. utr. 1946: 15, sid. 32 f.).

Vad beträffar läroverken, har, såsom förut nämnts, radiolyssnandet där huvudsakligen varit begränsat till utsändningarna i främmande språk. Tillvägagångssättet vid radiolektionernas utnyttjande har varit olika. För eleverna nya ord torde allmänt ha genomgått. Ofta har även hela föredraget lästs med eleverna före avlyssnandet. Somliga lärare ha i regel låtit eleverna ha texthäftena uppslagna under föredraget, och eleverna ha kunnat följa framställningen ord för ord. Andra ha låtit eleverna lyssna till föredraget med hopslagna böcker. Efteråt har föredraget diskuterats ur olika synpunkter (uttal, innehåll m. m.), och lärarna ha genom utfrågning eller referat sökt befästa det huvudsakliga av föredragets innehåll liksom av ordförrådet i elevernas minne.

I anslutning till realskolans undervisningsplaner i främmande språk (Stat. off. utr. 1945: 61, sid. 263 ff.) ha vi närmare dryftat uppgifterna för radions användning vid skolans språkundervisning och de tillvägagångssätt, som närmast komma i fråga. Vi kunna här hänvisa till vad därvid anförts.

Det torde vara angeläget, att lärarna redan under sin utbildningstid få kännedom om hur skolradion bör utnyttjas i undervisningen. Vad folkskolan beträffar, ha försök gjorts vid seminarierna, vilkas rektorer visat intresse för saken. Ännu så länge ha försöken i regel haft formen av instruktionsföredrag. Det synes vara angeläget, att blivande lärare även genom övningslektioner få praktisk erfarenhet av hur skolradion utnyttjas i undervisningens tjänst. Försök i sådan riktning ha förekommit. Även vid utbildningen av lärare för de allmänna läroverken har denna fråga beaktats. Vid vissa provårsläroverk har det förekommit, att en radiolektion med föregående preparation, lyssnande och efterföljande behandling — väsentligen i likhet med vad vi i det föregående förordat — normalt ingått i läraraspiranternas övningsserier såväl i danska och norska som i annat språk. Därför bör programledningens arbete med att utbilda medverkande samt ge anvisningar om skolradions utnyttjande intensifieras. När dubbelprogram med ökat antal sändningar, torde anvisningar i skolradiolyssnandets metodik kunna regelbundet förekomma i samband med upplysningar, som förutsättas kunna bli lämnade åt lärarna genom radion. Ökade krav på möjligheten att snabbt påverka den pedagogiska utvecklingen kunna nämligen efter en blivande skolreform komma att resas dels på grund av de i flera avseenden ändrade förutsättningar, under vilka skolans arbete kommer att bedrivas, dels på grund av den stora ansvällningen av lärarpersonalen med hänsyn till ökat barnantal.

De häften, som utgivits i anslutning till de svenska programmen, ha i första hand varit avsedda för folkskolan. De ha innehållit ett bildmaterial, som ibland har kunnat ingående analyseras vid radioföredraget, men i regel ha föredragshållarna mera i förbigående kommenterat bilderna och då förutsatt, att de studerats som förberedelse till lyssnandet. Texten i häftena har fått olika utformning allt efter ämnets och programmets art, t. ex.

en schematisk disposition, en utförligare kommentar, som satt in ämnet i dess stora sammanhang, eller endast en koncentrerad redogörelse med sifferuppgifter och andra fakta, som varit nödvändiga att känna till i förväg eller som ansetts icke böra tynga radioföredraget. Arbetsuppgifterna, som fogats till de flesta programmen, ha stimulerat eleverna i deras eget arbete. Frågorna ha formulerats så, att de kunnat hjälpa lärjungarna att skilja på huvudsak och bisak, de ha hänvisat till innehållet i föredraget eller till den litteratur, som anvisats i häftet. Uppsatser, referat av radioprogrammet och lösningar av häftets arbetsanvisningar i övrigt ha kunnat samlas i barnens arbetsböcker.

Efterfrågan på programhäftena har varit i stigande, och upplagan har ökat från något över 10 000 exemplar de första terminerna till 200 000 exemplar höstterminen 1946. Även en upplaga av denna sistnämnda storlek har emellertid befunnits vara långt ifrån tillräcklig för att tillgodose alla rekvisiter. Vid beräkningen av upplagens storlek avsåg man, att varje lyssnande elev om möjligt skulle få sitt eget häfte. Kostnaderna för häftena för år 1946 uppgingo till omkring 90 000 kronor.

Rekvision av programhäften ställes till skolöverstyrelsen, som ombesörjer distributionen. Radiotjänst bekostar enligt överenskommelsen den extra arbetskraft, som blivit erforderlig på grund av att ett stort antal rekvisitioner hopar sig vid terminernas början. Programhäftena ha hittills erhållits utan avgift och bekostats av de licensmedel, som radiotjänst erhåller för programändamål. Oavsett hur de i fortsättningen skola betalas, äro de att anse som ett nödvändigt underlag för och komplement till radiolektionerna. Med den utformning, radiohäftena nu fått, kunna de även tjäna som material för arbetsböcker, i viss omfattning jämväl för annat skolarbete. Möjligen skulle någon begränsning av tryckningskostnaderna kunna ske, om olika programhäften upprättades för skilda åldersstadier.

Skolradians danska och norska texthäften tjäna som underlag för uppläsningar och lektioner på dessa språk. De äro avsedda såväl för folkskolor som för högre skolor. Häftena ha successivt reviderats, för att man med ledning av erfarenheterna skulle få fram bästa möjliga texturval, och de omfatta nu 112 sidor med ett antal längre och kortare prosatexter och dikter. De ha i många fall inköpts till skolornas bibliotek och kunna användas flera terminer, då senare upplagor utgivits i stort sett oförändrade. I olikhet med häftet »Svenska program» äro de ej knutna till viss termin, varigenom de kunnat få läsebokscharaktär. Vartdera häftet har under åren 1935—1945 utgått i cirka 100 000 exemplar. De tillhandahållas skolorna mot en avgift av 40 öre stycket, vilket pris endast avser att täcka framställningskostnaderna.

Skolradion har genom utgivandet av dessa texthäften och genom uppläsningar och lektioner över texterna gjort en betydelsefull insats för att hjälpa svensk ungdom att läsa och förstå våra närmaste frändefolks språk. Dessa

radiolektioner ha visat sig vara av stort värde även för undervisningen i modersmålet, speciellt för språkvården. Av än större vikt blir denna verksamhet, om i enlighet med vårt förslag läsning av litteratur på norska och danska införes såsom särskilt kursmoment i folkskolans undervisningsplan.

Det torde dock som ovan antytts böra undersökas, om det icke vore fördelaktigt att i skilda häften utge texter dels för folkskolan och realskolan och dels för gymnasiet. Möjligen skulle det också vara lämpligt att genom skolradions försorg i anslutning till en kort textbok utge en elementär gramfonkurs i danska och norska språkens fonetik.

Då det är önskvärt, att dessa texthäften spridas i största möjliga utsträckning, har föreningen Nordens styrelse föreslagit, att direkta bidrag till kostnaderna för deras framställning måtte utgå av licensmedel eller andra statsmedel till ett årligt belopp av 5 000 kronor, varigenom priset kunde ytterligare reduceras eller viss gratisutdelning till lärjungarna kunde förekomma. Skolutredningen biträder detta förslag.

Texthäftet Främmande språk (160 sidor, pris för skolor 75 öre) har hittills utgivits endast för högre skolor.

Det upptager i regel texten till radioföredraget in extenso. Denna anordning har träffats för att underlätta skolornas utnyttjande av radiostoffet. Icke minst behöver läraren sätta sig väl in i föredragens innehåll för att kunna behärska den efterföljande behandlingen av dem i klassen och kunna besvara elevernas frågor i samband med radiolektionen. I vissa fall har det dock varit fråga mindre om ett föredrag än om en lektion i anslutning till en given text, och i sådant fall har endast själva texten avtryckts i programhäftet. Även i vissa andra fall har radioföredraget varit infört med någon förkortning. Den vanligaste lektionstypen vid dessa sändningar har varit föredrag av infödda, och denna typ dominerar alltjämt. Även svenska föredragshållare ha ibland medverkat, framför allt i fråga om övningar i engelsk, fransk och tysk intonation. På senare tid ha dialoger och mer eller mindre dramatiskt utformade scener förekommit samt föredrag, som varit illustrerade med sång eller musik. Texterna i programhäftet ha varit försedda med ordlistor. För de försök med undervisning i engelska i folkskolans sjätte klass, som i det föregående berörts, har radiotjänst låtit utarbeta särskilda studiebreve. I samma mån som språkundervisning införes i folkskolan, uppstår jämväl ett mera allmänt behov av radiosändningar i engelska. Det kan då komma att visa sig lämpligt med särskilda texthäften för folkskolan. Något förslag i detta hänseende äro vi dock ej beredda att för närvarande framlägga. Först torde erfarenheter böra vinnas av den nu pågående försöksverksamheten med kombinerad korrespondens- och radioundervisning för lärjungar i folkskolans sjätte klass.

Genom radiotjänsts försorg har vidare utgivits häftet Skolradions sånger, vari upptagits sådana sånger, som tidigare förekommit i skolradioprogrammen och som mest slagit an, samt dessutom de 20 s. k. stamsångerna, till-

sammans ett 60-tal. Häftet betingar ett pris av 35 öre och har sålts till ett antal av 300 000 exemplar.

Kostnaderna för skolradions program ha hållits relativt låga. Till föredragshållare eller eljest som ersättning för manuskript utgå, enligt vad vi inhämtat, cirka 100 kronor per sändning. För dramatiserade och därför mera komplicerade manuskript ha i regel något högre arvoden utgått till författaren. Därtill kommer vid framförandet ersättningar för regi och till skådespelare, varigenom kostnaden för radiospel o. dyl. i genomsnitt uppgår till cirka 500 kronor per program. Radiotjänsts samtliga utgifter för skolradio under år 1946 beräknas uppgå till omkring 250 000 kronor; därtill komma kostnaderna för ledningar, inspelningar, lokaler och organisation.

6. Främmande länder.

Då tillförlitliga uppgifter om skolradioförhållandena i de av kriget berörda länderna endast i ringa omfattning stått till vårt förfogande, kunna vi ej lämna utförlig redogörelse härför. Följande korta notiser kunna dock lämnas.

I Amerikas förenta stater har verksamheten fått olika omfattning inom de skilda staterna, ofta beroende på de regionala myndigheternas intresse, men en stark expansion beräknas ske efter kriget. För att få undervisningen mera likformig och kvalitativt högtstående planeras särskilt i vissa glest befolkade stater att för undervisningen i några ämnen, bl. a. i musik, taga radion i anspråk. Större skolor eller områden ha ofta egna stationer för utsändning av skolradioprogram.

British Broadcasting Corporation fortsatte även under kriget sina skolradiosändningar efter ungefär samma riktlinjer som tidigare, även om den centrala programledningen var starkt decimerad av annan tjänstgöring inom företaget och vid fronterna. Typisk för England är den starka ställning, det stora programrådet på 36 medlemmar erhållit. Dess sekreterare är helanställd och svarar för en väsentlig del av det förberedande programarbetet. Skolradioavdelningen inom BBC, som består av ett flertal tjänstemän, svarar för utarbetandet av de enskilda manuskripten, varigenom det blir möjligt att åt de särskilda programmen giva en både pedagogiskt och radiomässigt omsorgsfull utformning.

Av de övriga nordiska länderna har endast Finland, om också i begränsad omfattning, hållit skolradioverksamheten i gång även under kriget.

Före år 1939 kunde man där differentiera skolradioprogrammen genom att införa särskilda sändningar utom till folkskolans högre stadium till de s. k. lägre folkskolorna — motsvarande den svenska småskolan — samt till fortsättningsskolor, så att sammanlagda antalet under högsäsongen uppgick till 7 program i veckan. Under hela läsåret förekommo 180 program; i lärodomsskolorna anordnades ett program i veckan. Fr. o. m. läsåret 1944—45 sändes i Finland 139 skolradioprogram (92 finska och 13 svenska) för klasserna

7—8 i folkskolan, inalles 179 sändningar. Utsändningarna fördelade sig på veckans olika dagar så, att tisdagar, torsdagar och fredagar ägde 2, ibland 3—4 utsändningar rum för olika lyssnare- och språkgrupper. I främmande språk för lärdomsskolorna sändes försöksvis 18 lektioner i engelsk konversation, som BBC låtit intala på grammofonskivor. Organisatoriskt sett är förhållandet till skol(över)styrelsen löst på liknande sätt som i Sverige. Skolradiochefen för de finskspråkiga programmen är direkt underställd programdirektören för Finlands rundradio. De svenska sändningarna utformas av en halvtidsanställd amanuens hos föredragschefen för övriga svenska program. Fast rådgivande kommitté saknas, men regelbundna överläggningar hållas med representanter för lärarkåren. Under krigsåren togs skolradion i anspråk för direkt undervisning, vid lärdomsskolorna i modersmålet, matematik och främmande levande språk och vid folkskolorna — på försök och i mindre omfattning — i modersmålet och räkning. I stället för texthäften infördes behövlige texter i dagspressen.

Danmarks och Norges skolradio har sedan stilleståndet i maj 1945 sysslat med förberedande arbeten, Norge genom ett mindre antal försökssändningar samt med dessa kombinerad enquête för att få kännedom om lyssnarnas reaktion. Fr. o. m. höstterminen 1946 ha skolradiosändningarna återupptagits i ungefär samma utsträckning som före kriget, ehuru bristen på radiomottagare ännu i hög grad begränsar skolornas lyssningsmöjligheter. Skolradions programledning i Norge planeras få en relativt självständig ställning inom Rikskringkastningen. En rådgivande kommitté av representanter för lärargrupper förberedes.

I Danmark har sedan början av 1930-talet Undervisningsministeriet tillsatt Skolradioudvalget, men en förändring är planerad och enligt vad som uppgivits kommer det egentliga programarbetet att förläggas inom Statsradiofonien.

D. Skolradions tekniska sida.

För att ett skolradioprogram skall kunna uppfattas på ett tillfredsställande sätt, är det av stor betydelse, att radioapparater och lyssningsförhållanden äro goda. Detta är vid allt radiolyssnande i skolorna en nödvändig förutsättning för ett gott resultat. Icke minst gäller det för hörövningar i främmande språk, då eleverna måste lyssna med särskild anspänning av uppmärksamheten. Ljudkvaliteter och prosodiska karakteristika måste kunna gå väl fram och uppfattas med tydlighet och skärpa.

Denna fråga uppmärksammades redan i de utredningar, som före början av skolradions regelbundna sändningar år 1929 verkställdes inom skolöverstyrelsen. Och vidare uppdrog kommunikationsministern år 1935 efter framställning av 1933 års rundradioutredning åt skolöverstyrelsen att för apparatbeståndets förbättrande inkomma med förslag till bestämmelser för ut-

delning av bidrag till mottagningsapparater för skolbruk. Sedan dylikt förslag framlagts, beviljades anslag till inköp av radioapparater i folkskolor första gången år 1937. Under åren 1937—1939 anslogos årligen 25 000 kronor samt därefter årligen 15 000 kronor, vilket räckte till omkring 130 resp. 85 skolor. Fr. o. m. år 1946 är anslaget åter höjt till 25 000 kronor. Beloppen utgå av licensmedel och utbetalas av telegrafstyrelsen mot från vederbörande skoldistrikt insänd kvitterad räkning samt intyg från vederbörande lärare, att den inköpta radiomottagaren uppmonterats och fungerar tillfredsställande. I bidrag ha under år 1937 utbetalats 200 kronor samt därefter i regel 175 kronor per mottagare. Resten ha kommunerna tillskjutit. Under åren 1937—1945 ha bidrag lämnats till sammanlagt 965 skolor.

Då kostnaderna för radioinstallationer äro jämförelsevis höga, bör anslag för ändamålet kunna utgå även till allmänna läroverk i samma ordning som till folkskolor. Tills anslagsbehovet kan bättre bedömas och med utgångspunkt i nuvarande förhållanden i fråga om läroverkens kassor, föreslå vi ett årligt anslag av 6 000 kronor att av skolöverstyrelsen fördelas bland sådana realskolor och högre allmänna läroverk samt därmed jämförliga läroanstalter, som därom göra ansökan. Hit böra även folk- och småskoleseminarier jämte deras övningskolor räknas.

För att underlätta skoldistriktens inköp verkställde telegrafstyrelsens radiobyrå år 1937 i samarbete med radiotjänsts skolradioavdelning prov med i marknaden gängse apparatyper och upprättade därefter en förteckning över för skolbruk godkända mottagare. Listan förnyas varje år. Viss rabatt (i regel 25 %) har utverkats. Inköpen göras av skoldistriktet i radioaffär på orten. Det har ifrågasatts, huruvida icke genom central upphandling priserna skulle kunna bli avsevärt förmånligare eller om icke en för skolbruk särskilt anpassad mottagare borde tillverkas och utdelas. Gent emot detta har framhållits, att radiohandlanden på platsen bör vara mest skickad att utprova lämplig apparat med hänsyn till hans känedom om de lokala lyssningsmöjligheterna och de förhållanden i övrigt, under vilka mottagaren skall användas. Från fabrikanthåll har uppgivits, att det vid specialtillverkning bleve fråga om alltför små serier för att en nämnvärd prisreduktion skulle ernås eller ett dylikt arrangemang överhuvud taget vara motiverat. Det är dock möjligt, att skolorna i längden skulle vara betjänta av att få en specialtillverkad, lättskött och hållbar mottagare. Enligt uppgift torde i varje fall efter införandet av trådradio enkla apparater kunna komma till användning. Den tekniska expertisen inom den svenska rundradion har på förfrågan förklarat sig beredd att i så fall stå till förfogande för konsultation.

I fråga om apparatbestånden har radiotjänsts skolradioavdelning inhämtat, att vid läroverken flertalet befintliga apparater bekostats av biblioteks- och materielkassan. Inom folkskolorna hade lärarens egen mottagare använts i cirka 50 % av de deltagande klasserna. I övrigt hade radioappara-

terna inköpts med bidrag av licensmedel eller andra allmänna medel, efter sammanskott av lärarna, genom gåvor av sparbanker, av intresserade målsmän eller andra privatpersoner, exempelvis sammanslutningar av f. d. elever. I en del fall hade kommunerna bekostat montering av antenn och jordledning samt betalat licensen.

Under årens lopp ha i enquêter och andra undersökningar angående avlyssningsförhållandena framkommit några synpunkter på frågan om skolradions tekniska sida, som här må anföras.

Vad beträffar lokalernas lämplighet för radiolyssning, har det ofta visat sig, att mindre rum — materielrum eller dylika — varit ur akustisk synpunkt bättre än klassrum, vilkas regelbundna form, stora fönster och hårda väggytor samt avsaknad av dämpande föremål ofta göra dem akustiskt mindre tillfredsställande. Men det är bättre, att eleverna få stanna i klassrummet, som måste anses akustiskt lämpligare än de större salar, dit lärjungarna stundom samlas från ett flertal klasser för att lyssna. Vid nybyggnader bör därför även detta problem uppmärksammas. En ganska obetydlig anordning kan ofta på ett avsevärt sätt förbättra de akustiska betingelserna. Förhållandena växla dock från fall till fall, och det är därför önskligt, att skolorna kunde få teknisk vägledning. Även i fråga om apparatinköp är dylik vägledning behövlig, så att icke dyrare apparater än nödvändigt inköpas.

Avlyssnandet försvåras inom vissa skoldistrikt av störningar från motorer och andra elektriska apparater; dock synas dessa olägenheter nu i ganska stor omfattning ha eliminerats. Särskilt från skolor med centralradioanläggningar har inrapporterats, att de elektrifierade järnvägarna utgöra en besvärande störningsfaktor. Genom lokal utbyggnad av trådradionätet torde dessa olägenheter kunna avhjälpas. Icke alltid synas skolorna ha uppmärksammat möjligheten av att efter hänvändelse till telegrafstyrelsens radiobyrå få störningarna undersökta och avhjälpta.

I detta sammanhang må nämnas, att bidrag till skolornas apparatanskaffning tidigare har lämnats i England och Tyskland samt i Danmark. I Finland kunde före år 1939 de lokala skolstyrelserna av statsmedel erhålla $\frac{2}{3}$ av kostnaderna för skolmateriel, och radioapparaterna hänfördes i många fall till dylik materiel. Skolradioapparat var i Finland enligt uppgift visserligen belagd med licensavgift (120 mark om året), men kommunerna åtnjoto även för denna avgift bidrag med $\frac{2}{3}$ av kostnaderna. I den finska Folkskolkommitténs betänkande av den 14 maj 1945 framlades förslag till bestämmelse av innebörd, att »till undervisningsmateriel får räknas licensen för skolans radio samt, då det befinnes nödvändigt, radiomottagaren». I Norge voro före år 1940 radioapparater för skolbruk befriade från licensavgift.

Den svenska skolradions nuvarande stora omfattning torde till ej ringa del bero på den beredvillighet, med vilken lärarpersonalen ställt sina privata

mottagningsapparater till elevernas förfogande. I många fall har särskilt i fråga om barn på småskolestadiet eller eljest vid lågt elevantal i klassen, exempelvis i fortsättningskolor, lyssnandet förlagts till lärarens bostad. Det torde dock nu få anses, att skolradion tagit en sådan omfattning, att dess egentliga försökstid kan få anses vara avslutad. En konsekvens därav måste bli, att effektivt ekonomiskt stöd lämnas till inköp av goda mottagare och till förbättring i övrigt av möjligheterna till avlyssning.

E. Sammanfattning.

Vi ha i det föregående övervägt möjligheterna att fastare förankra skolradion inom vårt undervisningsväsen och i samband därmed diskuterat de allmänna principer, som böra tjäna till vägledning för skolradions framtida verksamhet.

Skolutredningen finner det sannolikt, att skolradion i framtiden kan komma att spela en mera väsentlig roll inom skolundervisningen än hittills. Den bör emellertid alltfört fullfölja sin nuvarande uppgift att vara ett kompletterande inslag i det dagliga skolarbetet, även om den redan nu i vissa fall bör kunna få självständiga undervisningsuppgifter. Dess organisatoriska ställning i förhållande till skolöverstyrelsen och radiotjänst bör i det stora hela förbli oförändrad, även om åtgärder böra vidtagas för att stärka dess ställning i olika avseenden, bland annat inom radioföretaget, där dess ärenden lämpligen kunna handhavas av en sådan särskild kommitté, som föreslagits av 1943 års rundradioutredning. Skolradion bör alltjämt ingå som ett led i rundradions allmänna programverksamhet, då denna anordning synes medföra sådana fördelar, att den icke bör uppgivas. Dess programledning kan genom en sådan organisation stå i kontakt med den övriga radioverksamheten, en ständig växelverkan kan äga rum, när det gäller såväl radioframställningen som den regimässiga och tekniska utvecklingen. Skolradion bör hållas fullt i nivå med de bästa framställningssätten för radion i övrigt. I vissa fall bör den i nämnda avseenden helst vara något före radion i dess allmänna verksamhet, då skolprogrammen, som vända sig till de blivande radiolyssnarna, även böra verka i smakutvecklande riktning. Men samtidigt bör det tillses, att de pedagogiska kraven ställas i främsta rummet beträffande utsändningarna under för skolradio avsedda programtider, även om viss hänsyn måste tagas till övriga lyssnare, särskilt så länge icke dubbelprogram medge en annan anordning. I vad mån skolradion i kombination med korrespondensundervisning må kunna utnyttjas för direkt och mera självständig undervisning i engelska särskilt vid vissa landsbygds-kolor bör upptagas till övervägande, sedan tillräcklig erfarenhet vunnits genom den pågående försöksundervisningen.

För att konsolidera skolradions framtida ställning inom rundradions allmänna programorganisation och för att garantera medel för verksamhetens upprätthållande i erforderlig omfattning bör i koncessionsvillkoren för pro-

grambolaget inryckas bestämmelse om skolradioverksamhetens omfattning och kostnaderna för densamma. Det kan ifrågasättas, huruvida icke ett speciellt anslag utöver radions övriga medelstildelning bör anvisas för skolradio som bidrag till programbolagets kostnader för denna. Särskilda anslag av statsmedel torde i varje fall böra utgå för sådana program, som rikta sig uteslutande till elever i skolorna. Det bör ankomma på Kungl. Maj:t att efter förslag av skolöverstyrelsen och programledningen bestämma, hur i varje särskilt sådant fall skall förfaras.

Överenskommelsen av den 11 september 1931 mellan radiotjänst och skolöverstyrelsen bör i mån av behov revideras, varvid bestämmelsen om antalet program per läsår, nu angivet till »samma omfattning som under läsåret 1930—1931» bör utbytas mot »det antal program, varom skolöverstyrelsen och radiotjänst enas».

Även om skolradioverksamheten nu synes ha nått en viss stadga i fråga om principer och detaljutformning, måste dock alltjämt nya metoder och framställningsformer prövas i samarbete mellan fackmän och lärare. Det kan ifrågasättas, om icke denna försöksverksamhet borde ske inför ett mindre antal lyssnare. Man kunde t. ex. tänka sig, att en till programledningen knuten försökscentral upprättades, där nya programtyper kunde prövas under pedagogisk kontroll, antingen utsända på vanligt sätt eller sända med tråd till vissa försöksskolor. Sådana försök kunde lämpligen förläggas till folkskoleseminarier och provårsläroverk, då det självfallet är angeläget, att de blivande lärarna få kännedom om skolradions metodiska problem. Försöken kunde möjligen förenas med undersökningar av lyssnarnas olika reaktioner inför radioundervisningen. Önskvärt vore, att skolradion även i fortsättningen och i ökad omfattning finge för kortare eller längre tid anställa lärare med hel eller partiell tjänstgöring, som kunde tillföra verksamheten nya och friska synpunkter.

För utgivning av programhäften med dansk och norsk text bör utgå ett årligt anslag, som för närvarande torde kunna begränsas till 5 000 kronor att utgå till radiotjänst av licensmedel eller andra statsmedel.

Kraven på en sådan ökning av skolradions sändningstid, att programmen bättre kunna differentieras för olika skoltyper och åldersstadier, böra beaktas. Ämnesvalet kan därigenom bli rikare, och skolornas schema kan lättare anpassas efter radioprogrammen. Vi vilja för vår del i första hand förorda följande åtgärder.

En ökning av antalet skolradioprogram för läsår bör successivt genomföras, i den mån lämpliga manuskript och medverkande kunna anskaffas och sändningstid kan ställas till förfogande. En sådan ökning kan ske på olika sätt. Redan nu torde skolradioterminerna, enligt vad vi inhämtat, utan olägenhet kunna förlängas med någon vecka. Vidare finnas på förmiddagstid klockan 8—12 ännu outnyttjade sändningsmöjligheter, som böra tagas i anspråk i första hand för folkskolans lägre årsklasser samt för andra spe-

cialprogram. Tiden efter klockan 14, vilken ofta ej lämpar sig för folkskoleprogram, torde kunna utnyttjas för utsändningar till läroverken.

Vilka utvecklingsmöjligheter som stå skolradion till buds i en mera avlägsen framtid, är ej möjligt att nu bedöma, men man kan utgå ifrån att betydande utvidgningar komma att företagas. Så vitt vi kunna finna, torde skolradion för folkskolor icke under den närmaste tiden komma att beröras av för radion i övrigt planerade dubbelprogram, som förutsätta trådradio-sändningar. Skolradion vänder sig i stor omfattning till de avsidens belägna skolorna, som först efter trådradionätets utbyggnad kunna bli delaktiga av program över detta. Därför torde skolradioprogrammen tills vidare i regel bli hänvisade till trådlös sändning. De böra även i fortsättningen få en sådan utformning, att de med fördel kunna avlyssnas av allmänheten. Först sedan trådradionätet fullt utbyggt eller samtidiga sändningar på olika våglängder införts, kunna program, som äro så skolmässiga, att de icke i högre grad äro av intresse för övriga lyssnare, förekomma i större omfattning och hänvisas till sändningssätt, som då befinnes lämpligt. Det bör ankomma på skolöverstyrelsen att med programbolaget överenskomma om avvägningen härutinnan; dock bör tillses, att lyssningsmöjligheterna för skolorna därvid icke inskränkas. Några skäl för att skolorna nu skulle ställa sig avvaktande till förslag om förbättringar och nyanläggningar för skolradioavlyssningen torde icke föreligga. Dessa komma alltjämt att även efter införande av trådradio kunna brukas i full utsträckning.

Anslaget till apparatinköp för folkskolor torde böra höjas från nu utgående 25 000 kronor för år till 50 000 kronor om året, varvid med oförändrade grunder för utdelning 340 skolor årligen kunde erhålla bidrag. Jämväl för de högre kommunala skolorna (kommunala flickskolor, kommunala mellanskolor och högre folkskolor) föreligger samma behov av understöd för här ifrågavarande ändamål, och ett statsanslag bör anvisas härför. Det behövliga beloppets storlek är svår att beräkna. Intill dess erfarenhet i detta avseende vunnits, synes anslaget kunna bestämmas till 4 000 kronor för år.

Vad läroverken beträffar, är frågan om apparatanskaffning närmast beroende av ställningen i dessa skolors biblioteks- och materielkassor, vilkas inkomster till största delen utgöras av terminsavgifter. Oavsett om sådana avgifter vid läroverken komma att bibehållas eller ej, äro emellertid i åtskilliga fall dessa kassor för närvarande ej i stånd att bekosta anskaffandet av mottagare. Även för läroverken bör därför anvisas ett anslag till inköp av dylika apparater. Anslaget, som tills vidare kan avse jämväl seminarier med deras övningsskolor, torde i avvaktan på närmare erfarenhet kunna begränsas till 6 000 kronor för år att utgå enligt liknande grunder som i fråga om folkskolorna.

Bestämmelserna rörande utdelning av bidrag torde i fråga om kommunala läroanstalter böra avfattas så, att anslag må kunna beviljas ej endast till skattetyngda kommuner.

Undersökningar böra igångsättas rörande möjligheten att konstruera och tillverka en speciell skolradiomottagare. Nödvändigheten av utprovning och kontroll av apparaterna i skolorna bör uppmärksammas.

Då utbyggnad av trådradionätet på orter, där avlyssnandet mera regelbundet försvåras, kommer även skolradion till godo, bör sådan utbyggnad i rask takt fullföljas.

Skolöverstyrelsen bör i samråd med radiotjänst lämna anvisningar att iakttagas vid uppgörande av ritningar till nya skolhus samt vid ombyggnader, för att goda lyssningsmöjligheter må beredas.

Skolorna böra även erhålla möjlighet att få råd i skolradiofrågor efter hänvändelse i fråga om pedagogiska och akustiska angelägenheter till radiotjänst och beträffande tekniska spörsmål till telegrafstyrelsen.

F. Skolutredningens förslag.

Under återopande av vad ovan anförts får skolutredningen framställa följande yrkanden och förslag:

1. Skolradion bör allt framgent ingå som ett led i rundradions allmänna programorganisation.

2. I koncessionsvillkoren för den institution, som handhar rundradioverksamheten i landet, böra inryckas bestämmelser om skolradioverksamhetens omfattning och bestridandet av kostnaderna för densamma.

3. En ökning av antalet skolradioprogram för läsår bör successivt genomföras, dels därigenom, att skolradioterminerna förlängas, dels ock därigenom, att utsändning sker i större omfattning och även tidigare på dagen än nu är fallet. Härvid bör, bland annat, beaktas, att ökningen av skolradions sändningstid begagnas för att tillgodose kraven på en bättre differentiering av programmen med hänsyn till skoltyper och åldersstadier.

4. Till utgivning av programhäften med dansk och norsk text anvisas till radiotjänst 5 000 kronor för år.

5. Det nu utgående anslaget till apparatinköp för folkskolor höjes från 25 000 kronor till 50 000 kronor för år.

6. Såsom bidrag till inköp av apparater anvisas dels till kommunala flickskolor, kommunala mellanskolor och högre folkskolor ett anslag av 4 000 kronor för år, dels ock till allmänna läroverk, folk- och småskoleseminarier jämte dessas övningskolor ett anslag av 6 000 kronor för år, i båda fallen att utgå efter i huvudsak samma grunder som gälla beträffande motsvarande anslag till folkskolor.

7. Undersökning bör företagas om möjligheten och lämpligheten att tillverka en för skolbruk speciellt avsedd radiomottagare.

8. Skolöverstyrelsen bör, på sätt ovan angivits, för beredande av goda lyssningsmöjligheter lämna anvisningar för uppgörande av ritningar vid ny- och ombyggnad av skolhus.

9. I utbildningen av lärare böra ingå övningar i att använda radio vid undervisningen samt nödig handledning i fråga om skötsel och vård av radioapparater. Möjlighet till dylik utbildning bör beredas även för redan utbildade lärare.

10. Det i folkskolan nu pågående försöket med radioundervisning i engelska i kombination med korrespondensundervisning bör fortsättas, så att ytterligare erfarenhet må kunna vinnas för framtida anordningar.

Kap. II. Undervisningsfilm.

A. Tidigare yttranden och förslag.

Frågan om filmens användning såsom undervisningsmedel vid skolorna har i olika sammanhang varit föremål för uppmärksamhet från statsmakternas sida. Stundom har detta spörsmål ställts i samband med frågan om filmens utnyttjande i det frivilliga folkbildningsarbetet. Sålunda anbefalldes Kungl. Maj:t den 11 februari 1921 skolöverstyrelsen och statens biografbyrå att utreda, vilka åtgärder statsmakterna borde vidtaga för att på lämpligaste sätt kunna utnyttja filmen i undervisningens och folkbildningens tjänst. I det anförande till statsrådsprotokollet, varmed dåvarande chefen för ecklesiastikdepartementet hemställde om nämnda utredning, framhölls, bland annat, att man i filmen hade ett ypperligt undervisnings- och bildningsmedel, varför filmens införande som åskådningsmedel länge varit ett önskemål.

Den begärda utredningen avgavs den 20 december 1922. I denna anfördes, bland annat, att filmen inom vissa undervisningsområden vida överträffade andra åskådningsmedel. Skolfilmen kunde bidra till att giva undervisningen ökat intresse och att göra den mera fruktbar. Om emellertid filmen skulle bli av verkligt värde för skolarbetet, måste skolfilm ingå såsom ett organiskt led i undervisningen. En förutsättning härför vore tillgång till lämpliga projektionsapparater och användbar film. Filmapparaterna ställde sig emellertid för dyra för många skoldistrikt, och förrådet av undervisningsfilm var vid denna tid mycket begränsat. De båda ämbetsverken ansågo det nödvändigt, att åtgärder vidtogos för en planmässigt ordnad upptagning av lämpliga undervisningsfilmer, varvid krävdes samarbete främst mellan skolans män och de förnämsta filmleverantörerna. För täckande av kostnaderna härför borde staten träda hjälpsamt emellan. I utredningen framlades en plan för uthyrning av skolfilm och föreslogs statsbidrag för inköp eller förhyrning av apparater. Svenska skolmuseet, vars skolfilmsavdelning sedan år 1922 erhållit visst statsbidrag, borde enligt utredningen lämpligen omhänderhava verksamheten.

Denna utredning föranledde icke någon åtgärd. Sedermera begärde 1926 års riksdag undersökning, huruvida och på vad sätt statsmakterna kunde och borde understödja användningen av bildningsfilm. Därvid borde i första hand utredas, bland annat på vilket sätt och genom vilka medel filmens an-

vändande i undervisningens och det fria folkbildningsarbetets tjänst kunde främjas.

I anledning härav uppdrog Kungl. Maj:t åt skolöverstyrelsen att gemensamt med statens biografbyrå utreda, huruvida och på vad sätt statsmakterna kunde och borde understödja bildningsfilmen. I ett den 16 december 1927 avgivet yttrande framlade de båda ämbetsverken följande plan i filmfrågan.

Statsmakterna borde understödja bildningsfilmen genom

- a) Sveriges aktiva deltagande i det internationella samarbetet på bildningsfilmens område,
- b) tull- och transportlättnader för skolfilm,
- c) skolfilm vid seminarie- och provårsutbildningen,
- d) statsunderstöd för förhyrning av film och inköp av filmapparater,
- e) statsbidrag för inspelning av skolfilm, då särskild anledning därtill förefunnnes,
- f) anordningar, som möjliggjorde, att film och apparater kostnadsfritt kunde erhålla auktoritativt godkännande.

Ett främjande av filmundervisningen efter dessa linjer skulle givetvis draga stora kostnader. Ämbetsverken framhöllo i denna sak bland annat, att samtliga svenska skolor och andra bildningsanstalter ej på en gång kunde förhjälpas till inköp av filmapparater och bildningsfilm. För erhållande av statsbidrag borde förutsättas ekonomiska motprestationer av den, som önskade komma i åtnjutande av bidraget. Anslaget till främjande av filmundervisningen borde icke bestämmas till lägre belopp än 150 000 kronor om året.

Detta förslag föranledde emellertid icke någon statsmakternas åtgärd.

I yttrande över vid 1935 års riksdag i båda kamrarna väckta likalydande motioner med förslag om en allsidig utredning rörande kontroll av film framhöll skolöverstyrelsen ånyo det önskvärda i att möjlighet öppnades till understödjande av skol- och bildningsfilm. Denna uppfattning underströks även av riksdagens vederbörande utskott.

Vid 1937 års riksdag hemställdes i två likalydande motioner (I: 187, II: 288), att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om utredning angående lämpligheten av att dels befria verkligt god folkupfostrande film från nöjesskatt, dels genom direkt statsunderstöd gynna produktionen av sådan svensk film, varvid jämväl skol- och bildningsfilmen borde uppmärksammas. Motionerna avslogos av riksdagen, men vid behandlingen av desamma uttalades från skilda håll önskvärdheten av att frågan om understöd åt undervisningsfilmen utan sammankoppling med andra filmproblem underställdes riksdagens prövning.

I denna mera begränsade omfattning framfördes filmfrågan i en motion (I: 123) för 1938 års riksdag. I anledning av denna motion uttalade sig riks-

dagen för en allsidig och förutsättningslös utredning från pedagogisk, teknisk och ekonomisk synpunkt rörande ett effektivare utnyttjande av skol- och bildningsfilmen i undervisningens tjänst.

I utlåtande den 3 januari 1939 över riksdagens skrivelse till Kungl. Maj:t i frågan framhöll skolöverstyrelsen såsom önskvärt, att den av riksdagen begärda utredningen komme till stånd. Överstyrelsen hänvisade till att utvecklingen på undervisningsfilmens område gjort betydande framsteg. Ett material för filmer hade frambragts, som utan brandrisk tillåte förevisning av film i vilken skolsal som helst. Genom internationella överenskommelser hade den för smalfilm avsedda bredden bestämts till 16 mm. Därmed hade skapats förutsättningar för en rationell lösning av skolfilmfrågan, i det att skolor av olika slag hade möjlighet att anskaffa filmarkiv, bestående av standardfilmer för undervisningsändamål. Dessa filmer kunde användas i omedelbar anknytning till undervisningen. Samtidigt kunde uthyrning av film ske till skolor utan egna arkiv eller till skolor med filmarkiv som komplement till dessa.

Skolöverstyrelsen ansåg det ofrånkomligt, att skolfilmverksamheten erhöles understöd av statsmedel, om den skulle effektivt kunna utnyttjas i undervisningens tjänst. I vilken form understödet skulle utgå borde i likhet med grunderna för utgående av statsbidrag och därmed sammanhängande frågor bli föremål för särskild utredning.

Frågan om filmen i undervisningens tjänst beröres även i direktiven för 1940 års skolutredning. Där framhålles såsom allmänt erkänt, att filmen är ett ypperligt undervisningsmedel, samt erinras om skrivelsen till Kungl. Maj:t från 1938 års riksdag och skolöverstyrelsens utlåtande och förslag i frågan.

Ungdomsvårdskommittén har i sitt den 7 maj 1945 dagtecknade betänkande om ungdomen och nöjeslivet (Stat. off. utr. 1945:22) behandlat frågan om filmundervisning. För att nå ut till de stora skarorna av ungdomar måste denna undervisning enligt kommitténs åsikt sätta in redan i folkskolans högsta klasser. För främjande av filmupplysning i skolorna föreslår kommittén tillskapandet av ett särskilt organ — lämpligen anknutet till skolöverstyrelsen — som skulle bland annat tillhandagå skolorna med förteckning över lämplig undervisningsfilm, meddela råd och anvisningar rörande valet av filmer för olika undervisningsändamål, söka verka för inspelning av lämplig skolfilm samt i övrigt följa filmproduktionen för att söka se till, att sådan film — icke minst kortfilm — som framställdes och som kunde lämpa sig för skolbruk, gjordes tillgänglig som skolfilm. Till det ifrågavarande organets arbetsuppgifter skulle också höra att samordna och leda den skolfilmverksamhet, som redan nu bedreves i ett stort antal skolor, och att vid skolmöten eller vid särskilt anordnade kurser för lärare verka för att frågor, som hade samband med problemet skolan och filmen, på olika sätt bleve belysta. I ett tidigare betänkande om stöd åt ungdomens föreningsliv

(Stat. off. utr. 1944:31) har kommittén även ifrågasatt ökade anslag till filmverksamheten i skolorna för inköp av smalfilmprojektorer för ljudfilm samt för inköp och förhyring av film.

B. Skolutredningens undersökningar.

1. Folkskolor.

I syfte att utröna, i vilken omfattning film redan användes vid undervisningen i folkskolan, vände sig skolutredningen år 1942 till statens folkskolinspektörer med begäran, att dessa från de olika skoldistrikten ville inhämta vissa uppgifter härom. Liknande uppgifter begärdes från skolstyrelserna i de största städerna.

Uppgifter inkommo från sammanlagt omkring 2 400 skoldistrikt. I flera fall voro de åtföljda av särskilda uttalanden av vederbörande folkskolinspektör ävensom upplysningar om centralt vidtagna åtgärder för skolfilmens utnyttjande inom inspektionsområdet.

En sammanställning av de inkomna uppgifterna ger vid handen, att skolfilm i större eller mindre omfattning kommit till användning vid undervisningen. Mera regelbundet hade visningar förekommit i ett 20-tal skoldistrikt, enstaka visningar hade ägt rum i 574 skoldistrikt och ingen visning i 1 807 skoldistrikt. Endast ett fåtal skoldistrikt hade sålunda infört mera regelbunden filmundervisning, och i det stora flertalet skoldistrikt hade icke förekommit någon som helst förevisning av skolfilm. Omkring 300 av rikets 2 456 skoldistrikt hade egna filmapparater. Regelbundna visningar förekomma i Göteborg sedan år 1921, i Stockholm sedan år 1923 och i Hälsingborg sedan år 1929.

Vid Stockholms folkskolor uppgöras programmen av en för stadens skolor gemensam programkommitté, som utses av folkskoledirektionen. Dessutom ha kollegierna vid vissa skolor tillsatt särskilda kommittéer, som ordna med extra visningar vid vederbörande skola. Filmerna utväljas så, att de såvitt möjligt hänföra sig till kursavsnitt, som kunna beräknas vara genomgångna, när visningen sker. Oftast ansluta sig visningarna till ämnena geografi och naturkunnet. I speciella fall, t. ex. vid trafik-, nykterhets- och luftskyddsundervisning, förekomma även fristående förevisningar. Filmundervisningen handhaves merendels av klassläraren och försiggår i regel i skolornas samlings-salar men även, där smalfilmsapparater användas, i fysik- och geografirum samt i klassrummen. Samtliga större skolor ha utrustats med 16 mm smalfilmsapparater. År 1940 påbörjades uppläggnngen av ett centralarkiv för smalfilm (16 mm), vilket år 1945 omfattade 210 filmer, därav ett 80-tal dupletter. En början fanns då även till lokala arkiv.

I Göteborg uppgöras programmen för visningarna, som för varje klass bruka uppgå till sex à sju om året, likaledes av en för samtliga skolor ge-

mensam programkommitté, som här utses av folkskolinspektören. Programmen anpassas till kurserna i främst geografi och naturkunnighet. Visningarna ske på sådana allmänna biografer, som ligga centralt till för skolorna i de olika stadsdelarna. Distriktet har påbörjat anskaffning av apparater för visning av 16 mm film i skolorna, och förslag har framställts att anskaffa projektorer till varje överlärardistrikt. Vid tiden för uppgifternas lämnande funnos fjorton filmer i folkskolans centralarkiv, som uppgavs vara i tillväxt.

I Malmö funnos, när uppgifterna lämnades, tre 16 mm apparater, och uppläggningsen av ett filmarkiv hade påbörjats. I Norrköping förekom skolfilmförevisning dels på stadens biografer, dels i skolorna. Skoldistriktet ägde två smalfilmsapparater (16 mm) samt 42 filmer, uppdelade på två arkiv. I Hälsingborg visades omkring 24 000 meter film om året. Apparater funnos för 16 mm film. Arkivet omfattade 6 filmer, och dessas antal skulle undan för undan komma att ökas.

Av de från folkskolinspektörerna inkomma yttrandena må i övrigt följande återgivas.

Regelbundna filmförevisningar förekommo i 4 skoldistrikt i Stockholms-traktens inspektionsområde, i 3 i Roslagens och i ett i Östergötlands östra. I Blekinge ägde regelbundna visningar rum i Karlskrona och Karlshamn. Karlskrona hade egna apparater och 25 filmer i arkiv. Karlshamn hade också egen filmapparat och skulle upplägga eget arkiv. Även de flesta övriga skoldistrikten i Blekinge ägde egna 16 mm apparater, och ett för hela inspektionsområdet upplagt gemensamt filmarkiv omfattade vid undersökningstillfället ett 70-tal filmer. Arkivet uppgavs befinna sig i tillväxt.

Inom Sydsåns östra inspektionsområde bildade för skolfilmens intresserade lärare i Färs härad år 1926 en sammanslutning, som skulle ha till uppgift att anordna filmförevisningar för barn och ungdom. Under läsåren 1926/40 anordnades regelbundet 4 visningar i ett 50-tal skolor om året. Filmer och projektor transporterades i bil mellan skolorna enligt uppgjord turlista. Till lärarna sändes förberedelse program och innehållsredogörelser jämte litteraturanvisningar. Verksamheten, som på grund av restriktioner för biltrafiken någon tid måste ligga nere, omorganiserades hösten 1944 väsentligen enligt de riktlinjer, som prövats i Nordsåns östra inspektionsområde (se nedan). För en visning, som beräknas taga 45 minuter, erlägger vederbörande skoldistrikt 14 kronor, vilken avgift reduceras vid upprepade visningar av samma program. Omkring 50 skoldistrikt inom inspektionsområdet ha anslutit sig till skolfilmverksamheten, som syntes komma att ytterligare utvidgas.

I Bohusläns inspektionsområde hade tillsatts en filmkommitté, som ombesörjde enstaka visningar i huvudparten av inspektionsområdets skoldistrikt.

Skolarkiv fanns även inom Jämtlands norra inspektionsområde. Till arkivet voro anslutna 12 av områdets skoldistrikt. Varje anslutet distrikt hade

en 16 mm projektor och ordnade själv undervisningen enligt uppgjort schema. Filmarkivet utgjordes av 16 egna filmer. Dessutom användes förhyrd film. För en avgift av 12 kronor 50 öre kunde en skola erhålla fyra visningar.

I Norrbottens södra inspektionsområde hade samtliga sju skoldistrikt lagt upp ett gemensamt filmarkiv, som år 1942 omfattade 35 filmer. Skoldistriktet voro mycket intresserade av verksamheten och lämnade årliga anslag till densamma.

I Jukkasjärvi skoldistrikt inom Norrbottens norra inspektionsområde finnes ett för distriktets samtliga skolor gemensamt filmarkiv i Kiruna, vilket vid tiden för uppgifternas lämnande omfattade 36 filmer. Distriktet brukade därjämte varje vecka hyra en undervisningsfilm, som cirkulerade mellan skolorna enligt uppgjord plan. Alla distriktets skolor utom två hade egen filmprojektor.

Folkskolinspektören i Tornedalens inspektionsområde meddelade, att en 16 mm smalfilmapparat fanns i 9 av områdets 10 skoldistrikt. Flertalet av dessa apparater hade inköpts med understöd ur anslaget till folkundervisningens befrämjande i rikets nordligaste gränssorter. Tanken på uppläggande av ett gemensamt filmarkiv hade väckts men ännu icke realiserats. Möjlighet att erhålla statsbidrag till inköp av film skulle enligt folkskolinspektörens åsikt stimulera skoldistriktet att intressera sig härför.

Som exempel på ett inspektionsområde, där skoldistriktet ej samverkat i fråga om skolfilm men filmundervisning i viss utsträckning likväl förekommit, må anföras Hälsinglands södra. Skolfilm hade visats i 12 av områdets 19 skoldistrikt, i flertalet av dem dock i synnerligen ringa omfattning, i det att endast enstaka fristående förevisningar ägt rum. Två skoldistrikt hade lagt upp egna filmarkiv, övriga hade förhyrt samtliga visade filmer. Åtta skoldistrikt hade egna filmapparater för skolbruk.

Flera av folkskolinspektörerna framhålla filmen som ett utmärkt undervisningsmedel. På en del håll utöver de orter, som här ovan blivit nämnda, ha initiativ tagits för att främja filmundervisningens utbredning. Sålunda ha inom tre inspektionsområden särskilda kommittéer blivit tillsatta för att förbereda skapandet av gemensamma filmarkiv. Ett rationellt utnyttjande av filmen anses dock i allmänhet ej kunna komma till stånd, med mindre än att åtminstone de större skolorna utrustas med apparater och lätt tillgängliga filmer, så att visningarna kunna inläggas i direkt anslutning till kurserna. Samtidigt framhålles, att en sådan organisation av filmundervisningen synes kunna ordnas endast inom de större skoldistriktet. I landsbygdsdistrikt med relativt små men många skolor anses man i regel vara nödsakad att stanna vid inköp av ambulerande apparater och uppläggandet av ett för flera distrikt eller visst antal skolor avsett gemensamt filmarkiv. Tämmligen allmänt omfattas den meningen, att ingen verkligt enhetlig organisation av filmundervisningen vid folkskolorna kan genomföras utan

ett kraftigt stöd av statsmakterna. Som exempel på uttalanden av detta slag må anföras följande yttrande av folkskolinspektören i Nordsmålands östra inspektionsområde: »För att främja saken (filmundervisningen) är det mycket betydelsefullt, att statsmakterna mera än hittills ta sig an denna undervisning. I folkskolans undervisningsplan böra lämnas anvisningar rörande filmundervisningens betydelse och metodik. Det är även högst önskvärt, att staten lämnar bidrag till inköp av filmapparater och filmer, liksom statsbidrag utgår till skoldistriktet till inköp av radiomottagningsapparater.»

Tydligt är, att särskilda svårigheter uppkomma, då det gäller att skapa förutsättningar för ett ändamålsenligt bedrivande av skolfilmverksamheten på den egentliga landsbygden. Till närmare belysning av de problem, som här föreligga, och lämpliga tillvägagångssätt för deras lösning må här slutligen lämnas av skolutredningen införskaffade mera utförliga redogörelser för dels den skolfilmverksamhet, som bedrivs i Nordskånes östra inspektionsområde, dels ett av överläraren vid Ängelholms folkskolor utarbetat förslag till frågans lösning.

Vid ett lärarmöte år 1938 i Kristianstad tillsattes en filmkommitté, som fick i uppdrag att organisera filmundervisningen inom Nordskånes östra inspektionsområde samt åstadkomma ett filmarkiv i Kristianstad. Av inspektionsområdets 70 skoldistrikt förklarade sig 25 villiga att anslå medel för ändamålet samt medverka vid bildandet av filmarkivet. Endast ett skoldistrikt förfogade emellertid över egen filmprojektor, och anslag till nyinköp av sådana fanns endast i ett par skoldistrikt.

Filmkommittén inköpte två 16 mm filmprojektorer samt 8 filmer. Filmerna fördelades på två program, vilka cirkulerade efter en på förhand uppgjord plan. Efter en termin hade så många nya skoldistrikt anslutit sig, att ytterligare en cirkulationsplan måste uppgöras.

Det visade sig, att denna organisationsform i hög grad stimulerade intresset för filmundervisning. I april 1945 deltog 49 av inspektionsområdets skoldistrikt eller 70 % i filmundervisningen. Av dessa hade 24 egna projektorer. Sammanlagt förfogade man över 30 stycken 16 mm projektorer. Ytterligare inköp voro planlagda. De skoldistrikt, som icke ha egen projektor, få i mån av tillgång låna kommitténs apparater. Arkivets filmbestånd har under de gångna åren successivt ökats och utgjordes i april 1945 av 89 undervisningsfilmer, 2 propagandafilmer för mjölk, 1 film för sparpropaganda och 1 gymnastikfilm.

Den ovan beskrivna organisationsformen med cirkulerande program är avsedd att upphöra, då apparat- och filmbeståndet nått en sådan omfattning, att ett verkligt effektivt utnyttjande av arkivets möjligheter kan komma till stånd. Den hittillsvarande anordningen har den olägenheten, att filmerna icke alltid äro aktuella vid undervisningen. Nackdelen härav har dock i

någon mån eliminerats genom ett försiktigt filmurval och genom noggrann förberedelse och efterbehandling av filmförevisningarna.

I god tid före varje visning utsändes arbetsmaterial för filmundervisningen. Detta består av cirkulationsplan och litteraturanvisningar, katalogblad till filmerna, upptagande filmtexterna jämte en kort kommentar till filmens innehåll, samt arbetsblad till vissa filmer. Av detta arbetsmaterial erhålla skoldistriktet tillräckligt antal exemplar för samtliga lärare. Därigenom bli såväl lärare som lärjungar förtrogna med filmernas innehåll.

De skoldistrikt, som disponera egna apparater, ha möjlighet att från arkivet låna filmer och visa dem, då de passa in i kurserna. Denna möjlighet till effektiv och ändamålsenlig användning av filmen i undervisningen utnyttjas alltmera.

Filmförevisningarna anordnas på olika sätt inom skoldistriktet. Ibland sköter en lärare visningarna för samtliga klasser. Detta gäller särskilt beträffande de cirkulerande programmen. Vid andra skolor visar varje lärare filmen för sin klass. Den sistnämnda metoden kommer till användning i allt större omfattning. Vid instruktionskurser, som på filmkommitténs initiativ hållits inom området, har ett stort antal lärare och lärarinnor lärt sig sköta filmprojektorerna, och någon svårighet i detta avseende har icke förelegat.

Arkivet förestås av en folkskollärare i Kristianstad. Inköp av lampor och reservdelar göres centralt, varigenom avsevärd rabatt kan erhållas.

Beställningen av arkivfilmerna tillgår på olika sätt. Vanligen uppgöres vid terminens början en önskelista på filmer med angivande av ungefärliga visningstider, men det förekommer även, att rekvisitionerna insändas först några dagar innan visningen skall ske. I Kristianstad, där filmarkivet förvaras, kan en lärare per telefon efterhöra, om filmen är inne i arkivet. Är filmen tillgänglig, hämtas den av ett bud, och efter någon timme är den tillbaka i arkivet. Arkivfilmerna utnyttjas flitigt, och åtskilliga av de först inköpta filmerna ha visats över 250 gånger.

Det av överläraren i Ängelholm framlagda förslaget innebär i korthet följande.

Landet indelas i ett antal förevisningsområden, vart och ett omfattande i medeltal 60 skolor av B-typ. För varje sådant område anställs en särskild förevisare, som har till uppgift att besöka varje skola 3 à 4 gånger i terminen med en månads mellanrum. Förevisaren medför en projektionsapparat av hög kvalitet samt ett hundratal undervisningsfilmer, omfattande omkring 8 000 meter smalfilm, i stort sett desamma för hela landet. För förevisaren, som bör ha genomgått en av särskild myndighet anordnad kostnadsfri kurs i film- och apparatvård, skall gälla särskild instruktion. Varje folk- och småskollärare tillställs före läsårets början ett skolfilmprogramhäfte, innehållande uppgift om dag och tid för visningen samt en

förteckning över de filmer, som förevisaren kommer att medföra, ävensom utförliga beskrivningar och litteraturanvisningar till dessa. Med hjälp av de i häftet förekommande kommentarerna till filmerna kan läraren i god tid före filmförevisningen genomgå eller repetera den del av kursen, som filmerna avse att belysa. Programmet bör vara anpassat så, att det i största möjliga utsträckning följer folkskolans allmänna kursplan. Läraren äger att för varje undervisningsavdelning förfoga över omkring 250 meter film åt gången, vilket motsvarar en sammanlagd visningstid av omkring 35 minuter. På samtliga filmer angives visningstiden i minuter. Vederbörande lärare utväljer filmerna med ledning av programhäftet, och han har därvid att tillse, att den beräknade förevisningstiden icke överskrides. De önskade filmernas namn och nummer antecknas av läraren på en vid programhäftet fogad rekvisitionsblankett, vilken överlämnas till förevisaren vid dennes ankomst till skolan. Rekvisitionsblanketterna skola av förevisaren förvaras för kontroll och statistik. Själva förevisningen av filmerna samt därmed sammanhörande uppgifter överlätas i sin helhet åt förevisaren. Erforderliga kommentarer till filmerna lämnas givetvis av läraren själv, som även äger att bestämma, om delar av filmerna skola repeteras. Mörkläggningen av förevisningssalen skall genom vederbörande lärares försorg vara utförd vid förevisningens början. Omedelbart efter förevisningens slut kan läraren övergå till den ordinarie undervisningen, varvid de av filmerna belysta kursavsnitten åter behandlas.

I skolor, som sakna elektriskt ljus, måste specialtillverkade handdrivna projektionsapparater användas. Gasglödljus eller elektriska projektionslampor av mindre storlek, matade med ström från ackumulatorer, få här komma till användning som ljuskällor.

De båda tillvägagångssätt för skolfilmverksamhetens bedrivande inom folkskolan, som här gjorts till föremål för en mera utförlig behandling, äro vart för sig förenade med såväl fördelar som nackdelar.

Fördelarna med en anordning av det slag, som förekommer i Nordskånes östra inspektionsområde, äro framför allt följande. En lokal organisation med ett begränsat verksamhetsområde har stora förutsättningar att på ett ändamålsenligt och effektivt sätt anordna filmundervisningen samt handhava ett filmarkiv inom området. Den kan med fördel ha såväl tekniska och organisatoriska uppgifter som pedagogiska. Med ett stationärt filmarkiv kunna många och i lyckligaste fall samtliga filmer samtidigt vara i bruk, medan med ett ambulerande arkiv endast en film kan utnyttjas åt gången. Då varje skoldistrikt har sin projektor, kan denna även få disponeras av ungdoms- och bildningsorganisationer, föreläsningföreningar m. fl. och därigenom bli en kulturtillgång i bygden. Undantagsvis kunna två eller flera närliggande och ur kommunikationssynpunkt lämpligt belägna skoldistrikt disponera gemensam projektor. Den största fördelen med den i nord-

östra Skåne tillämpade anordningen är, att filmen kan utnyttjas som ett organiskt led i undervisningen.

Nackdelar äro däremot, att de lokala skolfilmmarkiven, som äro en förutsättning för anordningens tillämpande, bli synnerligen kostsamma och att filmerna ej kunna tillräckligt utnyttjas, såvida det icke är fråga om skolor med ett mycket stort antal läraravdelningar. Bli en film sakkunnigt och omsorgsfullt behandlad, kan den användas vid flera hundra visningar. En film kan emellertid understundom förevisas endast under en ganska begränsad tid, beroende på att dess innehåll föråldras. Man måste ibland räkna med att en film, oaktat den ur teknisk synpunkt är fullt oklanderlig, efter en viss tidrymd bör ersättas med en nyare upptagning.

Denna olägenhet kan åtminstone i viss mån undvikas vid användandet av det av överläraren i Ängelholm föreslagna tillvägagångssättet, som ju möjliggör ett intensivare utnyttjande av de särskilda filmerna. Tillämpandet av denna anordning skulle också medföra den fördelen, att lärarna befriades från arbetet med skötseln av projektionsapparaten samt ansvaret för transporten av förevisningsmateriel, eventuella reparationer av denna och andra liknande praktiska uppgifter, vilka bestyr i stället anförtroddes åt den på området sakkunnige filmförevisaren. Anordnandet av en filmförevisning, i synnerhet om ljudfilm skall komma till användning, ställer vissa krav på vederbörande förevisares tekniska skicklighet. Det kan befaras, att icke alla lärare äro i besittning av för ifrågavarande uppgifter erforderliga tekniska insikter och färdigheter. Ett stort antal skolor skulle måhända på grund härav bli utan filmundervisning.

Anordningen har även den fördelen, att alla folkskolor skulle erhålla regelbundet återkommande filmförevisningar på tider, som kunde på förhand bestämmas. De särskilda skoldistrikten behövde icke hålla sig med någon egen eller förhyrd projektionsapparat och befriades därigenom även från besväret med skötsel och vård av en sådan.

Anordningen är emellertid även förenad med vissa nackdelar. Filmförevisningen får lätt karaktär av föreställning, och förevisaren är kanske jäktad för att i tid hinna till nästa skola. Ur denna synpunkt är en förevisning, som ledes av läraren, att föredraga. Om läraren visar filmen och har tillfälle att före visningen själv se filmen, kan han lättare lämna de kommentarer och upplysningar, som äro erforderliga.

Då det gäller att skapa anordningar för underlättande av skolfilmverksamhetens bedrivande vid folkskolorna, är det en nödvändig förutsättning för ernående av ett gott resultat, att verksamheten så anordnas, att den film, som lärjungarna få se, ansluter sig till aktuella kursmoment. Vidare böra åtminstone i mindre tätbefolkade trakter för jämförelsevis stora områden gemensamma filmarkiv upprättas, så att varje film kan bli i tillräcklig utsträckning utnyttjad, en synpunkt, som framför allt av ekono-

miska skäl är av stor betydelse. Slutligen bör verksamheten läggas så, att den når så många skolor som möjligt.

2. Högre skolor.

Skolutredningen har genom hänvändelse till vederbörande rektorer gjort en undersökning om filmens användning även vid allmänna läroverk, kommunala flickskolor, kommunala mellanskolor, praktiska mellanskolor och enskilda läroanstalter, som stå under skolöverstyrelsens inseende. De uppgifter, som erhållits från rektorerna, redovisas i nedanstående tabellariska översikt. Uppgifterna avse förhållandena vårterminen 1942.

Läroanstalter	Antal	Filmundervisning förekommer			Projektionsapparat			Film-arkiv finnes vid
		vid	därav		äges av	saknas vid	kan för egna medel inköpas av	
			obetydligt	regelbundet				
Högre allmänna läroverk	56	20	6	5	31	25	10	18
(Sam)realskolor	80	31	12	3	23	57	6	10
Kommunala flickskolor . .	38	13	6	3	14	24	6	3
Kommunala mellanskolor	66	24	13	4	21	45	7	6
Praktiska mellanskolor . .	10	6	2	1	5	5	1	1
Enskilda läroanstalter . .	30	13	4	3	9	21	0	3
Summa	280	107	43	19	103	177	30	41

En sammanställning av de ingångna uppgifterna utvisar, att bland 280 högre läroanstalter film såsom hjälpmedel vid undervisningen förekom vid 107, av vilka dock 43 i sina svar markerat inskränkning genom tillägg »obetydligt», »i ringa utsträckning» etc. Endast vid ett fåtal läroanstalter, tillhoppa 19, uppgives filmen ha nått en mera regelbunden användning. Mera sällan utgör därvid filmen en naturlig del av undervisningen på så sätt, att några minuters filmvisning jämte lärarens kommentar till bilderna inlägges i lektionerna. I regel är det fristående förevisningar, varvid mestadels flera filmer visas på en gång.

Oftast användes filmen inom de naturvetenskapliga ämnena, framför allt geografi och biologi, men även inom andra läroämnen, särskilt historia jämte, vid flickskolorna, konsthistoria och kulturhistoria samt de moderna språken (Ijudfilm). Även inom övningsämnena teckning och gymnastik med lek och idrott har filmen kommit till användning, och vid värtjänsten har filmen brukats vid undervisningen i luftskydd, brandtjänst m. m.

Utom för den egentliga undervisningen användes filmen under skoltid vid föredrag för hela skolan eller enstaka klasser samt utom skoltid vid elevfester, aftenunderhållningar för allmänheten, föräldramöten etc. I några fall har förekommit regelbunden visning av därtill lämpad underhållningsfilm för ungdom, vanligen med någon geografisk eller biologisk film som

förspel, varje eller varannan vecka, antingen i skolans egen eller dess föräldraförenings regi.

Endast i de nyaste skolorna finnas enligt uppgifterna i ett fåtal fall för filmundervisningen särskilda lokaler med apparatrum anordnade. Vanligen sker bildvisningen i skolornas geografi- eller biologirum eller i någon annan lärosal, utrustad för detta ändamål. Filmer, avsedda för flera klasser samtidigt eller för skolfester, föräldramöten eller aftonunderhållningar, visas vanligen i högtidssalen.

Filmvisningen handhaves oftast av rektor eller lärare vid skolan, ibland med biträde av intresserade elever. I några fall angives, att apparaten skötes av vaktmästaren.

Egen filmapparat ägdes av 103 skolor. Bland de 21 kommunala mellanskolor, som ingå i detta antal, disponerade 11 apparaten tillsammans med folkskolan. Av de 177 läroanstalter, som saknade egen filmprojektor, ansågo sig blott 30 kunna för egna medel anskaffa en sådan. Den ansträngda ekonomin lägger hinder i vägen. Betecknande nog förklarade sig 3 samrealskolor kunna köpa apparat endast i den händelse beloppet kunde tagas, ej ur biblioteks- och materielkassan utan ur byggnadsfonden eller under förutsättning att en flerårig kredit kunde medges, och de kommunala flickskolor, som svarat jakande, angåvo, att de gjorde det under villkor, att kommunalt anslag beviljades.

De flesta apparater, som finnas vid skolorna, uppgivas vara avsedda för smalfilm. Projektorer för normalfilm redovisas av sammanlagt 14 läroanstalter (2 högre allmänna läroverk, 3 samrealskolor, 1 kommunal flickskola, 2 kommunala mellanskolor, 2 praktiska mellanskolor och 4 enskilda läroanstalter).

Egna filmarkiv förekommo vid 41 skolor. Vanligen voro dessa arkiv ganska blygsamma — upp till ett 10-tal filmer. Det största arkivet — vid katedralskolan i Lund — omfattade 50 filmer, fördelade på biologi 25, geografi 15, kemi 8, idrott 2.

Skolorna sägas i regel hyra de behövliga filmerna. Av ekonomiska skäl blir det ej så ofta som önskligt vore, några gånger per termin eller läsår. Ibland visas filmen samtidigt för lärjungar från folkskolan. En rektor vid en samrealskola skriver, att skolans elever en à två gånger varje termin brukade få åse en biografföreställning med skolfilm, given på stadens biograflokal. Filmen vore utvald av samrealskolans lärare tillsammans med ett par folkskollärare. Eleverna finge betala 25 öre för en tvåtimmarsföreställning. Sådana elever, som vore helt befriade från terminsavgifter, ginge gratis. Rektor vid en kommunal mellanskola meddelar, att gemensamma förevisningar, omkring 15 per år, brukade anordnas tillsammans med folkskolan. Folkskolan ombesörjde program och förhyrande av film. Men, anmärkes det, då folkskolan bestämde tiden för dessa filmförevisningar, kunde kommunala mellanskolan ej alltid bevista dem. Rektor vid Arvidsjauras kommunala mel-

lanskola meddelar, att skoldistriktet inom Norrbottens södra inspektionsområde hade ett gemensamt filmarkiv, varur några filmer varje månad sändes ut till skoldistriktet. Då dessa filmer visades i Arvidsjaur's folkskolor, brukade även kommunala mellanskolan få låna dem jämte apparat.

Samarbete mellan de olika skolorna inbördes och med ortens biografer säges förekomma på många håll, antingen så att särskilda skolföreläsningar givas för eleverna, eller så att en biograf förhyres under lektionstid. Från ett par håll rekommenderas som lämplig utväg ur eventuella lokalsvårigheter att träffa överenskommelse med någon av samhällets biografer, som ju stå outnyttjade under skoltid.

Där film förekommer, är det vanligen rektor samt en eller flera av ämneslärarna, som intressera sig för dess användning. I många skolor, tillhoppa 68, förelåg enligt de inkomna uppgifterna intet intresse bland lärarna för filmen såsom undervisningsmedel. Härvid torde emellertid gälla, vad som också uttryckligen anmärkts i ett par fall, att intresse givetvis skulle finnas, om blott lärarna ansåge filmundervisning vid läroanstalten i fråga ekonomiskt möjlig att genomföra.

Utöver de här i korthet refererade svaren på särskilt framställda frågor ha rektorerna i många fall gett uttryck åt allmänna synpunkter och önskemål. Vanligen understrykes, att filmen har ett mycket stort värde i undervisningens tjänst. »Många företeelser inom t. ex. växt- och djurfysiologien, som behandlas i biologiska filmer», framhåller en rektor, »torde ej kunna åskådliggöras utan filmens hjälp.» Filmen har dock sin betydelse under den förutsättningen, framhålles det på flera håll, att film bilden organiskt infogas i undervisningen. »Filmföreläsning, så som den på många håll bedrivs», säger en rektor vid en kommunal mellanskola, »är absolut värdelös ur undervisningssynpunkt. En film skall visas i sitt sammanhang och inte flera år för tidigt för flertalet elever. Så blir ofta fallet. För mig synes filmfrågan rätt kunna lösas först då vi ha tillgång bekvämt till filmen, just då den behövs och har en verklig uppgift i undervisningen. Ett hemlån av diverse hopplockad film kan visserligen roa och förströ men har föga att göra med undervisningsfilm.» »Ändamålsenligt men dyrt», förklarar en rektor vid ett högre allmänt läroverk, »osäkert om man bör offra så mycket pengar. Måtta med film — liksom med radio. Denna undervisning blir lätt mera skrymmande än effektiv.» Filmen är, säger en annan rektor, endast ett pedagogiskt medel vid sidan av många andra.

Bakom denna kritiska uppfattning ligger den övertygelsen, att förhyrda filmer ej kunna fullt utnyttjas och att filmen först då kan göras effektiv, när den intimt sammanfogas med den vanliga undervisningen. »Kan staten träda emellan, så att inköpspriset kan sänkas eller filmarkiv uppläggas för mindre centrala enheter, tillgängliga för de behövande, då först finnes anledning att verkligen tala om filmens betydelse för undervisningsarbetet utanför ett fåtal gynnade orter.»

Rörelsefilmen har, framhålles det i många yttranden, sin speciella betydelse i undervisningen, när det gäller att framställa liv och utveckling. Men gäller det ej särskilt dessa synpunkter, äga, säges det, de vanliga illustrativa hjälpmedlen: planscher, balloptikon- och skioptikonbilder samt framför allt den moderna stillfilmbilden, ett värde, som nu på många håll underskattas. »Jag har sysslat mycket med skolfilmproblemet», skriver bl. a. rektorn J. Furuskog vid samrealskolan i Filipstad. »Men ju större min kännedom om skolfilmen har blivit, desto mer skeptisk har jag ställt mig till de lösningar, som för närvarande erbjudas. Jag har kommit till den uppfattningen, att de s. k. filmbilder, som numera framställas på långa rullar, för närvarande äro bättre än filmen. Det är visserligen fasta bilder, men på grund av det stora antalet bilder blir ämnet belyst, och de äro mycket billiga. För närvarande anser jag, att stumfilmens liv är förbi även i skolan, och dessutom att skolorna gjorde klokt i att vänta, till dess att man kan få vacker och naturtrogen färgfilm. Att lägga ner stora penningssummor på stum svartfilm anser jag vara oförsvarligt slöseri.»

De önskemål, som gemenligen framställas rörande filmundervisningen, äro i korthet i första hand: statsanslag för inköp av apparat även vid de mindre skolorna — en kraftig oöm apparat borde tillhandahållas skolorna för billigt pris; billigare filmhyra, flera hyresfria filmer; organisatoriska åtgärder för att förenkla filmdistributionen till skolorna; inrättande av en central skolfilmbyrå, eventuellt anknuten till skolöverstyrelsen, samt lokala filmarkiv i olika landsdelar. Skall emellertid filmen bli ett hjälpmedel, som skall kunna tagas i bruk, när helst det behöves under lektionerna, måste, framhålles det, varje skola ha icke blott egen projektor utan även eget filmarkiv. Beträffande själva filmerna framställas önskemål att få dem bättre redigerade, bättre avpassade efter skolans kursplan och med bättre texter än för närvarande mångenstädes är fallet, samt i fråga om katalogerna angivande av årtal för filmens framställande. Åtgärder föreslås, för att lärarna ordentligt skola få sätta sig in i handhavandet av filmen och skötseln av apparaten. Det påyrkas, att särskild undervisning skall lämnas lärarkandidaterna vid våra lärarutbildningsanstalter, så som för närvarande sker vid två av provårsläroverken, och att specialkurser skola anordnas för lärare, som under provåret icke ha erhållit instruktion i skötseln av filmapparat.

Med kursverksamheten vid Stockholms högskola samarbetar det s. k. folkuniversitetet, som genom sina landet omfattande fyra sektioner på varje större skolort anordnar visning av ljudfilm utan svensk text men med tal på tyska, franska eller engelska. Skolundervisningen tillgodogör sig dessa filmer på följande sätt. Från folkuniversitetet erhålla vederbörande skolor på rekvisition häften, innehållande filmens text in extenso samt ordlista och förklaringar. Lärjungarna studera före visningen dessa häften, i regel under lärarens ledning, och vid en följande lektion upptager läraren filmen till behandling. En del språklärare anse sig icke alltid ha tid härtill, och så-

dana fall måste man räkna med. Detta har i någon mån motverkat användningen av ljudfilmen, men då intresserade lärjungar mycket väl kunna ha nytta av visningen efter eget studium av texthäftet, behöver nämnda förhållande icke i längden motverka en ökad användning av ljudfilmen.

Den ovan refererade undersökningen visar, att filmen som integrerande del av undervisningen vid de högre skolorna hittills varit av mycket underordnad och av rent lokal betydelse. I flera läroanstalter har aldrig förekommit visning av skolfilm. I åtskilliga skolor, där fullgoda smalfilmsprojektorer finnas, torde i regel endast en eller annan ämneslärare begagna möjligheten att berika undervisningen med film. Somligstades finnas projektorer, som endast ytterst sällan om ens någonsin tagas i bruk. I vissa skolor, där egen projektor saknas, har man varit hänvisad till de firmor, som uthyra projektorer i samband med uthyrning av film (vanligen 17.5 mm).

Orsakerna till det nuvarande tillståndet, som måste betecknas såsom mycket otillfredsställande, äro många.

Från flera skolor, främst naturligtvis äldre sådana, uppgives, att lämplig lokal saknas samt att film beräknas komma att användas först efter genomförande av planerat nybygge.

Många skolor, särskilt bland de mindre, sakna ekonomiska resurser för att inköpa en förstklassig projektor, även om kredit för en sådan säkerligen kunde ordnas så, att inköpsbeloppet fördelades på flera års materielanslag. De förefintliga resurserna måste användas för inköp av nödvändigare undervisningsmateriel.

Filmhyran, vanligen 5 öre för visningsmeter plus försäkringsavgifter och transportkostnader, anses allmänt vara alldeles för hög. Den tar alldeles för djupt grepp i de medel, som ämneskonferenserna för läsåret kunna beräkna få till sitt förfogande. Många gånger uppgår filmhyran för 3 à 4 filmprogram om 45 minuter till en summa, som är lika stor som det maximibelopp, som ett skolämne har möjlighet att under ett läsår få disponera för inköp av undervisningsmateriel. Mot bakgrunden av filmens dyrhet påpekas på många håll det stora värdet av de billigare skioptikon- och balloptikonapparaterna, vilka icke böra få trängas i skuggan av det modernare undervisningsmedlet.

Ett rätt avsevärt antal lärare, särskilt en del äldre sådana, anse sig icke kunna nöjaktigt sköta en filmprojektor och avstå av den anledningen från att visa film.

Skolkurserna anses över lag vara dryga och i regel mycket svåra att hinna med ordentligt, varför lärarna högst ogärna önska upptaga undervisningstiden med sådana icke absolut oundgängliga inslag, som försvåra för dem att i rätt tid hinna med föreskrivna kurser. Antalet effektiva undervisningstimmar är redan, framhålles det i ett svar, på grund av idrottsdagar, lov, skrivningar och föreläsningar av olika slag starkt begränsat.

C. Slutsatser.

Utan tvivel kan filmen i framtiden bli ett betydelsefullt hjälpmedel för undervisning på olika skolstadier. Dess värde i undervisningen beror främst på att med dess hjälp lärjungarna kunna bibringas klara, konkreta, detaljrika och korrekta föreställningar om saker och förhållanden, som äro svåra eller omöjliga att med ord eller med hjälp av vanliga planscher, illustrationer och annan undervisningsmateriel åskådliggöra. Vidare förmår filmen måhända mer än något annat yttre hjälpmedel i undervisningen fångsla elevernas intresse, hålla deras uppmärksamhet spänd och framkalla känsloreaktioner, som fördjupa och befästa de vunna intrycken, och som otvivelaktigt även kunna positivt påverka vilja och handlande.

Men filmen har även sin givna begränsning som undervisningsmedel. Uppmärksamhetsanspänningen och den starka inlevelsen i det som visas kan särskilt för yngre barn verka tröttande, varvid tröttheten hämmar och utplånar minnesbilderna. Den snabba växlingen av intrycken och den ständiga anhopningen av nytt och intresseväckande stoff kunna ge en alltför flyktig karaktär åt de detaljer i minnesbilden, som främst borde inskräpas; barnens möjligheter att bearbeta och tillgodogöra sig intrycken beskäras, och barnen kunna bli allt för beroende av visuella minnesbilder. Själva rikedom och mångsidighet hos de intryck, som filmen ger, kan verka förvirrande, splittrande och hämmande på uppfattningen.

För inhämtandet av samlad och ordnad kunskap på olika ämnesområden torde filmen med hänsyn till vad ovan nämnts knappast kunna bli ett hjälpmedel av väsentlig betydelse. Dess roll blir att ge liv och konkretion åt den vunna kunskapen, att komplettera andra undervisningsmedel genom att skapa fylliga och korrekta föreställningar på punkter, där dessa andra medel icke räcka till, samt att stimulera intresset, fantasien och känslolivet. Men skall den kunna fylla dessa i verkligheten mycket viktiga uppgifter, måste den i undervisningen begagnas så, att dess olägenheter så långt möjligt undvikas och dess fördelar på bästa sätt utnyttjas. Filmen är ett förhållandevis kostsamt hjälpmedel för undervisningen, och det är därför av vikt, att de rätt avsevärda summor, som måste nedläggas på anskaffande av filmapparater och filmer samt på ordnande av föreläsningar, verkligen kunna sägas ge bättre utbyte än om de nedlagts på andra undervisningsmedel, exempelvis andra ljusbilder, som den rörliga filmen i varje fall ännu ej kan helt ersätta men väl i viktiga hänseenden komplettera. De krav, som ställas på filmen, bli emellertid i viss mån olika på olika åldersstadier och ämnesområden, och beskaffenheten av den undervisningsfilm, som skall framställas, måste rättas efter dessa olika fordringar, liksom också metoderna för filmens användning i undervisningen.

På det lägsta skolstadiet torde filmen ha en mindre betydelsefull roll att spela. Långa filmer äro här olämpliga — från läkarhåll har icke sällan varnats för att låta små barn besöka filmföreläsningar just med hänsyn

till den snabba bildväxlingens för dem tröttande och hetsande karaktär. Men givetvis kunna korta filmer, som åskådligt illustrera lärarens berättelser exempelvis ur arbetslivet eller ur djurens värld, på ett mycket lyckligt sätt komplettera och åskådliggöra framställningen och således bidra till att utvidga och berika barnets erfarenhet. Önskvärt är, att dessa kortfilmer kunna visas upprepade gånger, så att barnen hinna observera och lägga på minnet karakteristiska detaljer.

Filmens värde som hjälpmedel vid undervisningen torde vara störst på mellanstadiet, där undervisningen i många hänseenden har att åskådliggöra saker och förhållanden, som ligga fjärran från barnens vanliga erfarenheter och föreställningar och där skolan också ofta nog måste räkna med splittring och avslappning i lärjungarnas intresse för dess arbete och lärostoff. Även för det högsta stadiet synes filmen i många fall kunna användas med gott utbyte, även om behovet av konkretion på detta stadium knappast är så starkt, att det vore försvarligt att i stor utsträckning använda undervisningstiden till filmföreläsningar och till med sådana förbundna förklaringar och diskussioner.

Klarast träda filmens fördelar i dagen vid undervisningen i geografi och biologi. Intet annat hjälpmedel kan ge så åskådliga och riktiga bilder av natur, folkliv och djurliv som filmen, särskilt ljud- och färgfilmen, som ju mycket nära avbildar verkligheten. Det vore givetvis önskvärt, att den undervisningsfilm, som avser att ge bilder ur denna verklighet, framställdes som färgfilm, och i den mån ljudintryck i väsentlig grad kunna bidra till att skapa fylliga och korrekta föreställningar, även såsom ljudfilm.

I biologiundervisningen liksom även i fysik- och kemiundervisningen kan filmen vidare möjliggöra studiet av vissa förlopp, som icke lämpligen kunna iakttagas på annat sätt. Med ultrarapidfotograferingens hjälp kunna eleverna i detalj följa processer, som i verkligheten försiggå alltför snabbt för att medgö studiet av detaljer; omvänt kunna långsamt försiggående processer studeras med tidsförkortning. I dylika fall är färg liksom ljud ofta oväsentliga eller rentav störande moment, då intryckets brokighet och mångsidighet kan motverka koncentrationen på det väsentliga i det förlopp, som skall studeras.

En speciell användning ha de tecknade, schematiska filmer, med vilkas hjälp statistiska fakta, geometriska bevis, maskiners verknings sätt, färder och förbindelselinjer på kartan och dylikt kunna åskådliggöras. Oftast ingå väl dylika tecknade filmbilder såsom moment i längre filmer. I vissa fall kunna de mycket snabbt och koncist klargöra ett sakförhållande.

De filmer, som hittills nämnts, böra, om de skola ge sin fulla effekt i skolundervisningen, organiskt inordnas i denna. Filmen bör således vid lämplig tidpunkt få illustrera lärarens ord och komplettera de intryck, som i övrigt givits. Den bör göras till utgångspunkt för iakttagelser, samtal och diskussion; mycket fördelaktigt är, om den kan visas på nytt en eller flera

gångar med lämpliga mellantider. Likaså torde det vara av värde, om filmens fortgång vid särskilt viktiga punkter kan hejdas och ett noggrant studium av speciella detaljer inledas. Dock bör givetvis händelseförloppet i sådana geografiska och biologiska filmer, som ha en episk karaktär, icke avbrytas. Först vid upprepat och ingående studium observeras och inpräglas de kunskapsmoment, som filmen vill meddela. Läraren är vid visningen av filmer av ifrågavarande slag den naturlige kommentatorn till filmen. Stumfilm kan därför med fördel användas, där filmens innehåll icke förutsätter det åtföljande ljudet. Läraren bör ha studerat filmen i förväg och kunna hänvisa till det för undervisningen betydelsefulla.

Denna anordning av skolfilmsförevisning förutsätter givetvis, att skolan disponerar filmapparat, film och förevisningslokal samt kompetent filmförevisare, vare sig läraren eller någon annan person sköter denna sak. Åtskilliga skolor i städer och samhällen äga väl eller kunna skaffa sådan utrustning. Men för många skolor — särskilt landsbygdens folkskolor — torde ingen egen filmutrustning vara att påräkna. På vissa håll har man, såsom ovan närmare omnämnts, här försökt anordna ambulerande filmförevisningar, varvid läraren i någon mån kan välja de filmer han vill ha framförda och i varje fall i förväg kan få besked om tillgängliga filmer och material för att förbereda lärjungarna för visningen.

Tydligt är, att en dylik anordning icke medger samma effektivitet som den tidigare nämnda. Filmerna höra icke alltid organiskt samman med undervisningsstoffet i övrigt, även om barnen förberedas för visningen; läraren är icke själv förtrogen med filmens innehåll och kan icke gärna tjänstgöra som kommentator. I här förevarande fall synes det i allmänhet lämpligast, att filmerna visas såsom ljudfilm eller med kommenterande bildtext, då den ambulerande förevisaren knappast kan förutsättas vara så sakkunnig, att han kan fungera som kommentator till alla de filmer han har att visa.

Olämpligt är att, utom då förekomsten av flerklassiga läraravdelningar gör det nödvändigt, barn av skilda åldersklasser sammanföras och att flera olikartade filmer visas vid samma tillfälle, så att barnen lämna föreställningen med en brokig mångfald av minnesintryck. Hellre bör då samma film visas två gånger; möjligen kunna två filmer av liknande art kombineras för att tillsammans ge ett fylligt och enhetligt intryck på något visst ämnesområde. Under alla förhållanden måste man vid en sådan anordning av filmundervisningen räkna med att det intresseväckande och stimulerande momentet i denna undervisning för lärjungarna blir huvudsaken; minnesintrycken komma säkerligen alltid att bli mindre väl sammanhängande och mindre starkt förankrade vid kunskaperna i övrigt, icke minst på grund av den splittring av uppmärksamheten, som avläsandet av bildtexten eller vid ljudfilmsförevisning åhörandet av den obekanta kommenterande stämman medför.

Jämte den typ av undervisningsfilm, som helst bör organiskt inarbetas i

undervisningen, finnes en annan, mer fristående typ. Hit kunna räknas de filmer, som avse att tjäna studiet av litteratur och främmande språk — scener ur skådespel samt filmer med förebildligt uttal av ett främmande språk, vilka visas utan bildtext, helst efter förberedande studium av texten. Filmer av det senare slaget ha redan med fördel introducerats vid språkläsande skolor; att de kunna stimulera intresset för språkstudier och ge tillfälle till god övning i förståelsen av det talade språket är tydligt. Helst böra de även ge belysande och riktiga kulturbilder från det land, vars språk talas i filmen.

Till samma grupp av filmer kunna även räknas de, som avse att ge upplysning, kunskap och impulser på områden, som ligga utanför den egentliga skolkursen, om än vanligen nära anslutna till denna. Således finnas filmer, som ge bilder från olika yrken och arbetsområden, avsedda att tjäna yrkesorientering och yrkesrådgivning. Vidare finnas filmer, som behandla hälsovård, folknäring, sociala hjälpåtgärder m. m. Att dylika filmer kunna förmedla mycket värdefulla impulser och bli till verklig praktisk nytta för den enskilde, är tydligt. Vid lämpliga tillfällen bör inom skolarbetets ram plats beredas för visning av sådana filmer och för efterföljande behandling av innehållet. Här torde läraren mera sällan kunna inträda som förevisare och kommentator; denna uppgift fylls bäst av representanter för de yrkesorienterande organen eller av särskilt anställda, sakkunniga förevisare.

En synpunkt, som vid framställning och förevisning av undervisningsfilm alltid måste hållas aktuell, är att denna film i sin mån bör bidra till att skapa levande och starka skönhetsintryck, odla smaken och vänja de unga vid att hos filmen söka icke blott förströelse och passiv underhållning utan även värdefull kunskap och impulser till eftertanke och reflexioner.

D. Skolutredningens förslag.

Goda skolfilmer, rätt använda och utnyttjade, måste anses vara av stort värde såsom stimulerande och berikande hjälpmedel vid undervisningen. Praktiskt taget alla skolans ämnen, läsämnen såväl som övningsämnen, kunna hämta eller, i den mån skolfilmen alltmer utvecklas, komma att framdeles hämta lämpligt stoff ur filmarkiven. För närvarande torde biologi med hälsolära och geografi vara de ämnen, som äro bäst tillgodosedda, även om avsevärda luckor ännu kvarstå inom vissa delar av dessa bägge ämnens områden. Det är ett önskemål, att dessa luckor bli fyllda och att även inom övriga ämnen produktionen av goda skolfilmer, exempelvis ritade filmer för fysik och matematik, stimuleras. I detta syfte kräves ett livligt och intresserat samarbete mellan filmproducenter och skolmän, dels för att granska det nuvarande filmbeståndet med utgallring av undermåliga filmer och anvisningar till omarbetning, komplettering och modernisering, dels för att uppmuntra till produktion av ny skolfilm (inköp från utlandet, nyinspelning etc.), dels slutligen för att närmare utreda frågan om från många håll föreslagna centrala skolfilmsarkiv.

På skolöverstyrelsen i dess egenskap av central skolmyndighet bör ankomma att organisera och leda skolfilmsverksamheten i landet, anordna kurser i filmundervisning för lärare och lärarinnor samt fördela till sådan undervisning utgående statsanslag. Det bör vidare tillkomma skolöverstyrelsen att granska och godkänna såväl apparater för visning av film och ljusbilder som till uthyrning eller försäljning utbjuden skolfilm, att vara pedagogisk rådgivare vid inspelning av undervisningsfilm, att tillse, att texthäften till filmerna och anvisningar för deras riktiga användning finnas tillgängliga, att uppgöra förslag till filmprogram i anslutning till kurserna för olika klasser och skolor samt att medverka till att tryckta förteckningar över godkända filmer och övrig filmundervisningsmateriel bliva tillgängliga för skolorna. När filmundervisningsverksamheten nått en viss omfattning, torde det befinnas ändamålsenligt att tillsätta en särskild filmkonsulent med uppgift att handlägga och inom skolöverstyrelsen föredraga ärenden rörande filmundervisning.

Skolutredningen förutsätter, att skolöverstyrelsen närmare följer dessa frågor, varvid lämpligen samarbete bör sökas med representanter för ämneslärarföreningar och filmproducenter.

1. *Folkskolor.*

Vid understödandet av strävandena att underlätta skolfilmverksamheten måste hänsyn tagas till att förhållandena gestalta sig olika inom skoldistrikt av olika typ. Ett önskemål är, att filmundervisningen i framtiden får sådan omfattning, att den på ett effektivt sätt stöder den vanliga undervisningen. På grund av tekniska och ekonomiska svårigheter torde det emellertid tills vidare icke bli möjligt att anordna filmförevisningar i folkskolorna i den omfattning, som kunde anses motiverad, om hänsyn toges utslutande till pedagogiska synpunkter. Såsom framgår av det redan anförda, kan lösningen av frågan om skolfilmverksamhetens ändamålsenliga bedrivande sökas efter olika linjer. Där så lämpligen kan ske, bör samverkan äga rum mellan två eller flera skoldistrikt. Inom varje inspektionsområde bör därför i nära samarbete med statens folkskolinspektör bildas en eller flera skolfilmsföreningar, till vilka skoldistriktet kunna ansluta sig. Varje skolfilmsförening bör organisera filmundervisningen inom sitt område, söka och uppbära statsbidrag till verksamhetens bedrivande samt i övrigt främja ett pedagogiskt utnyttjande av filmer och annan materiel, som kunna stå till föreningens förfogande. Vid skolfilmsföreningen bör vara anställd en arkivföreståndare, som har hand om föreningens arkiv, granskar och sköter filmbeståndet, effektuerar beställningar samt för statistik över visningarna. Förslag till normalstadgar för skolfilmsförening bör uppgöras av skolöverstyrelsen.

I trakter med större folktäthet och goda kommunikationer är det en förhållandevis enkel sak att anordna filmundervisning. Det måste emellertid

anses i hög grad önskvärt, att filmundervisning anordnas även vid skolor i glesare befolkade bygder, där barnen kanske under hela sin uppväxttid icke få se mera av världen än det, som omger deras hem och skolan. Dessa barn äro mer än andra i behov av den åskådliga och levande undervisning, som god undervisningsfilm representerar, men för att filmundervisning skall kunna anordnas även för dem, är det nödvändigt, att staten lämnar bidrag till kostnaderna för verksamhetens bedrivande.

Statsbidrag bör kunna erhållas dels till inköp av filmprojektorer, dels ock till inköp eller förhyrning av undervisningsfilm. Större skoldistrikt böra själva söka sådant statsbidrag, men mindre skoldistrikt böra lämpligen komma i åtnjutande av statsbidraget genom den skolfilmsförening, till vilken de äro anslutna. Skoldistrikt eller skolfilmsförening, som önskar erhålla statsbidrag för inköp av projektor, bör emellertid, i likhet med vad som sker exempelvis vid inköp av böcker till skolbibliotek, själva svara för en del av kostnaden, och vi föreslå därför, att statsbidrag för detta ändamål icke skall kunna erhållas till högre belopp än det, som motsvarar hälften av den styrkta verkliga kostnaden. Fördelningen av statsanslaget torde lämpligen böra ombesörjas av skolöverstyrelsen.

Vad särskilt angår statsbidraget till filmprojektorer, så är givetvis behovet av sådana apparater mycket växlande i olika skoldistrikt och inom olika områden för skolfilmsförenings verksamhet. Större skoldistrikt liksom även skolfilmsföreningarna behöva flera apparater. Om ett jämförelsevis litet distrikt självt vill ordna sin filmundervisning, är det tillräckligt med en apparat. Att söka på förhand i författningsbestämmelser reglera den omfattning, vari varje distrikt med hänsyn till behovet skulle vara berättigat att komma i åtnjutande av statsbidrag till inköp av filmprojektorer — t. ex. genom att föreskriva, att statsbidrag skall kunna erhållas till en apparat för ett visst antal läraravdelningar — är emellertid allt för vanskligt, i synnerhet som närmare erfarenheter på området icke stå till buds. Det synes mera ändamålsenligt att, åtminstone till dess någon erfarenhet rörande verkningarna av ett beslut om statsbidrag för ändamålet vunnits, överlämna åt den anslagsfördelande myndigheten att efter prövning av samtliga inkomna ansökningar och med ledning av den utredning, som kan förebringas, bland annat rörande sökandens ekonomiska ställning, fördela det tillgängliga statsanslaget efter så riktiga och rättvisa principer som möjligt, varvid dock kommuner med god ekonomi icke böra vara uteslutna från erhållande av bidrag. Statsbidraget torde lämpligen böra på så sätt maximeras, att bidrag icke skall kunna utgå med högre belopp än 500 kronor för varje inköpt apparat.

I fråga om statsbidrag till inköp eller förhyrning av film torde det däremot vara lämpligt, att bidragets storlek göres beroende av antalet läraravdelningar, som deltaga i filmundervisningen. Även här synes ett maximumbelopp böra fastställas, och detta torde kunna bestämmas till 10 kronor om året för varje läraravdelning.

Att på förhand exakt beräkna det antal filmprojektorer, för vilkas inköp statsbidrag årligen kommer att sökas, torde icke vara möjligt. För att få en utgångspunkt vid uppskattningen av anslagsbehovet ha vi emellertid räknat med att 100 projektorer årligen inköpas under de närmaste 10 åren. Om vi beräkna, att statsbidrag kommer att utgå med 500 kronor för varje projektor, skulle årsanslagsbehovet, såvitt angår filmprojektorer, under de närmaste 10 åren bliva 50 000 kronor. Därest man räknar med att varje filmprojektor tillgodoser 20 läraravdelningar och att, då statsanslag första gången beviljas, 500 projektorer äro i verksamhet, skulle behov av statsbidrag till inköp eller förhyrning av undervisningsfilm då föreligga för 10 000 läraravdelningar, motsvarande ett årsanslagsbehov för nu ifrågavarande ändamål av 100 000 kronor. Om, såsom vi ytterligare beräknat, projektorernas antal under 10 år därefter årligen skulle öka med 100, innebär detta, att anslaget till inköp eller förhyrning av undervisningsfilm under samma tid årligen skulle behöva höjas med 20 000 kronor. Att statsverket i nu angiven omfattning ställer medel till förfogande för filmundervisningen kan icke anses obefogat, i betraktande av att det allmänna genom biografverksamheten årligen tillföres avsevärda belopp i form av nöjesskatt.

Samtliga elever vid folk- och småskoleseminarier böra erhålla övning i användning av film vid undervisningen samt handledning i skötseln av film och filmapparater. Dylig utbildning bör genom särskilda kurser givas även åt redan utbildade lärare.

2. Högre skolor.

De direkta åtgärder, som böra vidtagas för att möjliggöra vidgad användning av filmundervisning även vid de högre skolorna, äro av samma slag som beträffande folkskolorna. Vi föreslå sålunda statsbidrag dels till inköp av apparater, dels till inköp eller förhyrande av lämplig skolfilm. Bidraget till inköp av apparater bör utgå med hälften av den verkliga kostnaden, dock högst 500 kronor för varje projektor, bidraget till inköp eller hyra av film med 10 kronor till varje klassavdelning, där filmundervisning bedrives. Dessa anslag synas böra efter prövning i varje enskilt fall kunna tilldelas ej blott de statliga läroanstalterna utan även de kommunala skolorna samt de enskilda läroanstalter, som stå under skolöverstyrelsens inseende.

Vid beräkning av det belopp, som under första verksamhetsåret skulle erfordras, synes man böra utgå ifrån att filmundervisning icke omedelbart kan anordnas vid de läroanstalter, där sådan nu icke förekommer. Såsom vi tidigare framhållit, äro förutsättningarna för filmundervisning mycket växlande vid olika skolor såväl med avseende på lokaler och ekonomiska resurser som även beträffande lärarpersonalens intresse för denna undervisningsform. Mångenstädes föredrager man en utsträckt användning av skiopikon- och balloptikonbilder samt stillfilmbilder framför rörlig film. Därtill kommer, att många kommunala mellanskolor redan nu ha filmapparat

gemensam med folkskolan på platsen och att samarbete beträffande filmundervisningen på flera håll äger rum även mellan en Orts samrealskola och folkskola. Detta samarbete synes oss, där förutsättningarna äro gynnsamma, böra fortsätta och utvidgas. De högre skolorna böra därför kunna ingå såsom medlemmar i av oss tidigare föreslagna filmföreningar. Av praktiska skäl blir det väl oftast fråga om mindre samrealskolor och kommunala mellanskolor — vid större skolor, där intresse för filmundervisning finnes, torde egen apparat komma till full användning. Gemensamt utnyttjande av en Orts filmarkiv torde under alla omständigheter kunna ske.

Även beträffande de högre skolorna torde man därför böra räkna med en följd av år, under vilka behovet av filmapparater successivt fylles, ehuru icke så lång, som antagits vid folkskolan, utan förslagsvis 5 år. Under vart och ett av dessa år skall således beräknas inköp av ett 50-tal projektorer, varvid statsbidraget skulle kunna uppskattas till 25 000 kronor.

Statsbidrag till inköp eller hyra av film bör utgå till alla skolor, där filmundervisning nu förekommer, samt till de skolor, där den under det närmaste året beräknas bliva införd. Räknar man härvid med ett genomsnitt av 20 avdelningar vid högre allmänt läroverk och 10 vid realskola, respektive kommunal högre skola, kommer man till i runt tal 1 700 klassavdelningar à 10 kronor och således 17 000 kronor såsom bidrag till inköp eller förhyrning av film under det första året jämte en ökning under vart och ett av de närmaste 4 åren med omkring 4 500 kronor.

Anslagsbeloppen fördelas av skolöverstyrelsen, till vilken ansökningar ställas.

Samtliga lärarkandidater böra, i likhet med eleverna vid folk- och småskoleseminarierna och jämväl i enlighet med vad ovan sagts i fråga om radioundervisning, erhålla handledning och övning i fråga om filmens användning vid undervisningen samt beträffande skötseln av film och filmapparater. Denna undervisning bör ske väsentligen i form av praktiska övningar vid var och en av provårsanstalterna, eventuellt i förening med ett gemensamt föredrag för alla lärarkandidaterna vid provårsanstalterna på en ort. Instruktionerna angående skötsel av film och filmapparater böra givas av särskild fackman. Om 2 timmar beräknas härtill vid varje provårsanstalt, oavsett eventuellt föredrag, torde kostnaderna vid de 13 anstalterna, under förutsättning att varje timme ersättes med 35 kronor, belöpa sig till högst $2 \times 13 \times 35$ kronor = 910 kronor årligen. Om dylika kurser för lärarkandidater regelbundet ordnas och de olika skolorna genom statsbidrag sättas i stånd att skaffa egna filmapparater, torde intresset för användande av filmen såsom undervisningsmedel kraftigt stimuleras. I den mån särskilda kurser äro behövlige även för lärare, som under sin provårsutbildning icke erhållit undervisning i skötseln av filmapparater, torde dylika

kurser böra ordnas framför allt för lärare i geografi och biologi med hälsolära.

Under återopande av vad ovan anförts får skolutredningen framställa följande yrkanden och förslag:

A. I fråga om folkskolor.

1. Inom varje folkskolinspektionsområde bör, i nära samarbete med folkskolinspektören, bildas en eller flera skolfilmsföreningar, till vilka skoldistriktet kunna ansluta sig och vilka inom sina områden organisera filmundervisningen.

2. Statsbidrag bör utgå till inköp av filmprojektorer och till inköp eller förhyrning av undervisningsfilm. Sådant bidrag bör för skoldistrikt, som är anslutet till skolfilmsförening, utgå till föreningen.

3. Till inköp av projektorer bör utgå ett belopp, som, efter beräkning av 500 kronor till varje inköpt apparat, bör för de första tio åren bestämmas till 50 000 kronor för år.

Därjämte bör till inköp eller förhyrning av undervisningsfilm utgå ett belopp av förslagsvis 100 000 kronor för det första anslagsåret och för de följande nio åren ett för varje år med 20 000 kronor förhöjt belopp.

B. I fråga om allmänna läroverk m. fl. läroanstalter.

4. Statsbidrag till inköp av filmprojektorer och till inköp eller förhyrning av undervisningsfilm bör utgå efter samma grunder som i sådant hänseende föreslagits i fråga om folkskolor och alltså utgöra till inköp under de första fem åren av projektorer 20 000 kronor årligen samt till inköp eller förhyrning av undervisningsfilm under det första året 17 000 kronor och under de följande fyra åren ett för varje år med 4 500 kronor förhöjt belopp.

C. I fråga om alla läroanstalter.

5. Mellan filmproducenter och skolmän bör under skolöverstyrelsens ledning upprättas samarbete i syfte att åstadkomma granskning av det nuvarande filmbeståndet, produktion av ny skolfilm samt inrättande av ett centralt skolfilmsarkiv.

6. I utbildningen av lärare böra ingå handledning och övning i användningen av film vid undervisningen ävensom i skötsel och vård av filmapparater och film. Möjlighet till dylik utbildning bör beredas även för redan utbildade lärare.

Filmen i skolundervisningens tjänst.

Ett gammalt men ständigt lika aktuellt pedagogiskt krav är, att skolans undervisning skall vara åskådlig och konkret, intresseväckande och effektiv. I detta syfte använder sig svensk skola av många medel: det talade och tryckta ordet, demonstration på svarta tavlan, avbildningar i form av planscher, bokillustrationer, skioptikon- eller episkopbilder, vidare kartor och diagram, modeller, preparat, mikroskop, experiment, naturstudium etc. Allt sådant är fortfarande omistligt för undervisningen, och då filmen får sin plats i skolan, är det för att *komplettera* — icke för att ersätta — andra undervisningsmedel. Filmen äger nämligen förutsättningar att ge mycket utöver vad annan undervisningsmateriel förmår skänka, speciellt inom de s. k. sakämnen.

Bilden har i vår tid blivit en kulturlivets stormakt, som stundom dominerar på bekostnad av det tryckta ordet och kommer nutidsmänniskan att tänka konkret och visuellt. Tidningar, tidskrifter och böcker illustreras allt rikligare med tekniskt fullgoda bilder, ibland fyllda av dynamik. Men *levande* bilder är det endast filmen förunnat att kunna ge. Filmen är till sitt väsen handling, avbildad rörelse, återspeglung av livet i dess olika yttringar. Undervisningsfilmen skall också ha som sin huvuduppgift att avbilda rörelsen, verksamheten, förändringen, växlingen. Filmen kan därför väntas ge väsentligt mera än bildserien, bilderboken och vykortsalbumet, och särskilt förmår den levande bilden i hög grad fånga de ungas uppmärksamhet och fantasi och väcka deras intresse.

Den moderna undervisningsfilmen har storartade tekniska möjligheter, som kunna utnyttjas för att berika kunskapsmeddelandet och göra det effektivare. Därigenom att filmen kan användas till *bildförstoring* i förr oanad utsträckning, kan man genom projektion av levande bilder få en tydlig föreställning av bakterier och blodkroppar och deras rörelse, cellernas sammansmältning och delning, kristallbildningar m. m. Genom användande av moderna ultrarapidkameror, med vilka kunna tagas ända upp till halvannan miljon bilder i sekunden, har man lyckats nå märkliga resultat i fråga om *tidsförstoring*. Även de hastigaste rörelser kunna fångas och liksom kvarhållas för ögat, så att de utan svårighet uppfattas i alla sina faser. Av än större pedagogisk betydelse är, att filmen kan göra tjänst som medium för *tidsförminskning*. Att inom loppet av några få minuter få följa blommans utveckling från knopp till frukt eller insekternas fullständiga förvandling måste vara av största värde ur undervisningssynpunkt. Icke ens motsvarande iakttagelser i naturen kunna ge en så klar bild av själva utvecklingsförloppet. Genom *röntgenfotografering* kan framställas film av betydelse för undervisningen på högre stadium om exempelvis människokroppens inre. Åtskilliga viktiga *experiment*, som av olika skäl icke kunna utföras i skolan eller som äro mycket tidsödande, kan filmen skildra på ett lika effektivt sätt som om skolorn själv varit deltagare. Naturvetenskapliga forskningsmetoder kunna på så sätt åskådliggöras redan för de unga i skolan, och värdet härav torde icke kunna överskattas.

Undervisningsfilmen har stora förutsättningar att på ett särskilt sätt bli ett verktyg för kunskapsinhämtande i skolan. Det har av psykologer framhållits, att människans

inlärningsförmåga står i inbördes intimt förhållande till koncentrationsförmågan och att varje utveckling av inlärningsförmågan i regel beror på en uppmärksamhetsutveckling. Det tillhör också pedagogernas viktigare uppgifter särskilt på folkskolestadiet att söka hos eleverna utveckla *förmågan att lära*. Läraren måste t. ex. inviga barnen i konsten att läsa läxor, vilket väsentligen betyder övning i att koncentrera sig, att samla sig kring den förelagda uppgiften. Filmundervisningen kan i sin mån bidra till att utveckla barnens koncentrationsförmåga och uppmärksamhet. Filmen äger nämligen en sällsam förmåga att hos de unga utlösa en stark psyko-fysisk spänning, som i sin tur beror av inlevelse i filmens skeende. Redan barnens inställning till filmvisningen är gynnsam: lust och intresse. Detta är en viktig förutsättning för den frivilliga och spontana uppmärksamheten.

I regel överföres intresset och därmed uppmärksamheten också på filmtexten. Det visar sig sålunda, att barnen så småningom träna upp sin förmåga att läsa filmens texter och därur draga det väsentliga innehållet. Den jämförelsevis korta exponeringstiden tvingar den ungdomliga filmpubliken att hålla uppmärksamheten spänd och oavvänd. Icke mindre betydelsefullt är det, att barnen påtagligt få uppleva, att *ordet* ofta förbindes med *sak*. Barnen se, hur språket i texterna liksom översättes i levande handling i filmbilderna, och man har trots sig märka, att barn, som kanske annars ha en »död» uppfattning av det tryckta ordet, småningom genom filmerna kunna vänjas att liksom *se saken bakom ordet* och att *uppleva* något i samband med läsningen.

Filmtexten är fördenskull en mycket viktig detalj, som icke får förbises. På folkskolans lägsta stadium kan filmtexten lämpligen uteslutas eller i varje fall göras kort och ytterligt enkel. Men efterhand som barnens läsförmåga utvecklas, böra texterna kunna ges en mindre lapidarisk form och ett upplysande och kunskapsmeddelande innehåll i anslutning till bildföljden och handlingen i skolfilmen.

Vad nyss sagts har givetvis avseende på stumfilmen, och det synes, som om starka skäl tala för att stumfilmer med eller utan texter äro mest effektiva ur undervisnings-synpunkt, i varje fall på det skolstadium, som ligger under de två högsta realskoleklassernas. Ljudfilmens beledsagande föredrag synes enligt hittills vunnen erfarenhet splittra uppmärksamheten och leda till mindre goda resultat. Dessutom sättes läraren åt sidan, och det vore ett beklagligt misstag, om filmundervisningen finge sken av att vilja eller kunna ersätta läraren.

I vissa ämnesavsnitt kan dock ljudfilmen vara av stort värde. Småfåglarnas kvitter, lejonets rytande, björnens brummande, kornas råmande — dessa ljud kunna i hög grad göra filmerna om dessa djur mera verklighetsbetonade och levande. Visas trafiken i en storstad kan gatans buller ge en livligare föreställning av det man ser på vita duken o. s. v. En samling indianer, som håller rådslag, kan sätta barnens fantasi i livlig verksamhet, men få de dessutom höra indianerna tala på det främmande tungomålet, blir intrycket starkare. Då skolungdomen på biograferna uteslutande få se ljudfilm, kan det måhända te sig löjeväckande att se mörkhyade infödingar traktera sina instrument utan att den monotona och vemodiga musiken höres. På röntgenfilm kan man studera struphuvudets och munnsens olika ställning, då vokalerna uttalas — men det är uppenbart, att filmens värde väsentligt förhöjes, om de olika ljuden samtidigt demonstreras.

I den mån färgfilmen vinner insteg, kan ökad effektivitet i filmundervisningen vinnas inom vissa ämnesområden. Skyddande likhet kan t. ex. icke med framgång visas i svart-vit film, och fågelbilderna bli realistiska först i färg. På samma sätt te sig färglösa blommor ganska intetsägande — alldeles särskilt för barn, som älska färgglädjen.

Om undervisningsfilmen skall förmå skänka fasta kunskaper, måste den framhäva det *karaktéristiska*. Detta redan därför, att barnen på folkskolestadiet ännu icke äga kunskaper och erfarenhet nog för att på egen hand urskilja det viktiga från det mindre

betydelsefulla. Men också därför, att minnet är så beroende av det typiska och accentueringen av detta. »Vad minnet faktiskt bevarar är det karakteristiska, och de bevarade minnesbilderna undergå en regelbundet skeende förenklingsprocess, varvid oväsentliga detaljer utsuddas, likartade sammanföras till en gemensam enhet och viktiga enskildheter särskilt framhävas.» (John Elmgren: Minnet, dess psykologi och hygien, s. 9.) Genom filmens underbara möjligheter till bildförstoring samt tidsförminskning och tidsförstoring kan det karakteristiska framhävas på ett långt effektivare sätt än vad annars skulle vara möjligt.

Vetandet om ett sakförhållande består icke däri, att ständigt och jämt samma föreställningsförknippning upprepas, utan blott däri, att *när* människan tänker på ifrågasvarande ting, hon omedelbart förknippar föreställningen på ett visst bestämt sätt. *Vetandet* kan sålunda till sin psykologiska sida karakteriseras som en *inställning*. Det är ur pedagogisk synpunkt synnerligen viktigt, att inställningen blir riktig, och undervisningsfilmen kan i det stycket vara läraren till stor hjälp.

Man har hos barn till inemot 13- å 14-årsåldern funnit, att starkt konkreta minnesbilder i stället för obestämda allmänföreställningar väsentligen överväga. Det är givetvis av största betydelse, att dessa minnesbilder äro riktiga och rätt uppfattade. Om undervisningen brister i åskådlighet och tydlighet, bli minnesbilderna endast en fri skapelse av den barnsliga inbillningskraften och därför vanligen felaktiga. Det dunkelt tänkta blir också det dunkelt sagda och skrivna. Skolan kan därför icke undvara den levande bilden, som i en suggestiv form ger det karakteristiska och konkreta materialet för minneskunskapen.

Enligt sin natur vädjar filmen i första hand till känslan, och i den meningen är varje film en upplevelsefilm. Detta måste observeras, om läraren vill tala medan filmen visas — innehållet får inte brytas sönder, upplevelsen inte störas. Det är alltid nödvändigt, att läraren i förväg förbereder och förklarar en undervisningsfilm, särskilt nödvändigt är det, om filmen behandlar ett invecklat ämnesområde. Men förklaringar under filmvisningen skola undvikas. Om läraren nödvändigt anser sig böra tala under visningen, skall han söka understryka filmens verkan, inte störa den. Varje analyserande ord stör i regel känslöverkan av filmen. Ett påpekande kan möjligen vara på sin plats under själva filmvisningen, men all analys måste förläggas till tid före eller efter visningen — helst både före och efter.

Då skolan tar filmen i sin tjänst måste det förutsättas, att det av bl. a. ekonomiska skäl icke är möjligt att belysa varje avsnitt av kursen i sakämnen med filmbilder. Det torde därför vara nödvändigt att i första hand utvälja sådana filmer, som ge liv och pregnans åt särskilt viktiga kursmoment, eller sådana filmer, som belysa ett ämne på ett så överlägset sätt, att en dyrbar undervisningstid vinnes. Sådana filmer motsvara läroboken — de ge något väsentligt och äro avsedda att »inläras». Försöksvis kunna de benämnas lärofilmer till skillnad från andra skolfilmer, som motsvara vad läseboken vill vara, och bildningsfilmer, som tjäna samma syfte som facklitteratur och skolbibliotek.

Lärofilmen bör visas för lärjungarna vid den tidpunkt, då motsvarande ämnesavsnitt behandlas i klassen. Visning av helt »program» med flera filmer bör inte komma i fråga; endast en film visas åt gången och blott för en läraravdelning på en och samma gång. Filmen måste visas mer än en gång, kanske ett par gånger vid första behandlingen av ämnesområdet och sedan någon gång vid repetitionen. Endast på så sätt kan filmens hela innehåll fullständigt tillgodogöras. Förklaring och utfrågning är nödvändig, om den vunna kunskapen skall bli bestående, och i många fall kan det därtill vara lämpligt att efter visningen låta lärjungarna skriftligen behandla ämnesavsnittet — med olika krav på detaljerna med hänsyn till skolstadiet.

Det är synnerligen önskvärt, att lärofilmerna finnas i arkiv vid skolan eller inom

skoldistriktet, så att de äro till hands i rätt tid och kunna visas på nytt, om så skulle anses lämpligt eller nödvändigt.

Skolfilmerna av läseboks-karakter är givetvis icke artskilda från lärofilmerna. De avse också att meddela kunskaper på ett för undervisningsfilmen karakteristiskt sätt. Men de kunna antingen vara av det slag, som ingående och uttömmande behandlar ett speciellt ämnesområde eller som rör sig inom perifera delar av skolkurserna. Till gruppen kunna också hänföras filmer, som på ett nytt sätt eller från en annan utgångspunkt behandla ämnen, som redan förut skildrats i en lärofilm i skolans arkiv. Filmer av här nämnt slag kunna givetvis med fördel hållas i arkiv, men de kunna också hyras för den eller de visningar, som det kan bli fråga om. I vissa fall kan det vara lämpligt att till samma lektion sammanföra ett par tre filmer, som behandla närbesläktade ämnen. En film om risodling kan med fördel kombineras med en film om den kinesiska landsbygden och en om svensk mission i Kina. På samma sätt kunna sammanföras filmer om simning, gymnastik och frisksport eller filmer om olika slag av fiskesätt. Kombinationer kunna göras på mångfaldiga sätt, men absolut enhetlighet måste eftersträvas, om icke det ena intrycket skall döda det andra. Vid filmundervisning är det liksom vid all annan pedagogisk verksamhet nödvändigt med en viss koncentration i kunskapsinhämtandet, om de retroaktiva hämningarna skola hindras att börja sitt nedrivningsarbete.

Bildningsfilmerna kunna — till skillnad från skolfilmerna — betecknas som lärarika underhållningsfilmer ungefär av samma art som kortfilmerna eller kulturfilmerna på biograferna. Till bildningsfilmerna kunna också räknas konstnärliga spelfilmer med högvärdigt och fostrande innehåll.

Dessa filmers bildningsvärde kan icke bortförklaras, men det torde vara svårt att inpassa dem i skolans filmundervisning. Endast i två hänseenden kan bildningsfilmen göra tjänst i skolan. Dels kan undervisningen i moderna språk draga nytta av spelfilmer med förstklassig dialog. Dels kan diskussion i skolan om konstnärlig film, som gemensamt åsätts, leda till kritisk inställning gentemot mindervärdig spelfilm och föra fram till en sundare syn på filmens värde hos ungdomen.

Den undervisningsfilm, som skall visas för småskolans barn, måste vara enkel till form och innehåll. Avsikten med filmundervisningen på lågstadiet är i första rummet att lära de små att iakttaga och reflektera. Det är därför av stor vikt, att lärarinnan samtalar med barnen om vad de tillsammans sett på vita duken.

Filmerna på småskolstadiet böra hämta stoff ur hembygdsundervisningens ämneskrets. Barnen bruka livligt intressera sig för djuren och deras ungar. Det är därför naturligt, att de få se filmer om sådana djur, som de väl känna till, t. ex. hästen, kon, hunden, katten, hönsen, råttan. Är filmen uppbyggd så, att den har formen av en berättelse, där djurens moderskärlek kommer till synes, är den av stort uppfostrande värde. Djuren kunna också i filmen förekomma i naturligt sammanhang som hemmahörande på en lantgård, vars vardag filmen skildrar. Stor förtjusning och livligt intresse spåras hos de små, när en film visas, där olika trafikmedel komma till synes: tåg, båtar, bilar, flygmaskiner. Det får då icke vara fråga om några tekniska detaljer, endast så mycket antydes, att barnens erfarenhetsvärld växer. I landsbygdens småskolor kan det ha sin betydelse att visa gatulivet i en stad, medan stadsbarnen lämpligen få veta litet utförligare om livet på landet. Av betydelse för barnens hygieniska fostran ha filmer, som i trevliga, gärna tecknade bilder visa, hur barnen böra tvätta och kamma sig, borsta tänderna och solbada.

I den egentliga folkskolan och i högre skolor kan filmen inpassas i undervisningen i kristendomskunskap, hembygdskunskap, geografi och geologi, biologi, fysik, kemi, historia och medborgarkunskap. Undervisningsfilmen kan dessutom vara till nytta i

gymnastik, idrott och slöjd, ljudfilmen också i främmande språk. Dessutom gör filmen tjänst vid yrkesrådgivningen i skolan.

Kristendoms-kunskap. Någon film från Palestina bör finnas i skolarkivet, så att barnen få en föreställning om hur landet ser ut och hur människorna leva sitt liv på dessa breddgrader. I folkskolans högsta klasser och i realskolan bör filmen kunna ge en inblick i svensk missionsverksamhet i t. ex. Indien, Kina och Afrika. Levande bilder kunna skildra åtminstone de yttre dragen av främmande religioner, såsom buddismen, muhammedanismen och primitiv religion.

Geografi, geologi och hembygdskunskap. Inom dessa ämnesområden har undervisningsfilmen hittills åstadkommit mycket beaktansvärda hjälpmedel. Läraren bör dock välja sådana filmer med urskillning, enär fara föreligger, att en stads- eller landskapsfilm intet annat blir än en rad ganska stillastående bilder. Filmen måste betona rörelsen, annars har den förlorat sin speciella karaktär och kan undvaras till förmån för billigare undervisningsmateriel.

Några viktigare ämnesavsnitt äro följande exempel: Geografiska företeelser av utpräglad typ (floddalen och hur den uppkommer; fjällområdet med dess växt- och djurliv; stäppen; marskland; öken med kameler; urskogen och dess invånare; vulkaner; älven och dess betydelse), vidare en eller annan film om hemlandskapet, huvudstaden, en större hamn, gruvor, järnverk, skogsavverkning och sågverk, fiske, någon industri, post och järnväg, landsvägarna och hur de anläggas, båtbyggeri, flygväsendet, smör- och osttillverkning; karakteristiska bilder från skilda länder, oljekällor, kanalsystem och andra trafikleder, tidvattnet, arktiskt klimat, bergskedjeveckning, Alpena, kulturväxterna m. m.

Biologi. Intet annat ämne har i så hög grad som biologien dragit nytta av undervisningsfilmen, vars tekniska möjligheter flitigt utnyttjats.

Medan inom zoologien de lägre skolklasserna böra syssla med typdjur tillhörande huvudgrupperna däggdjur, fåglar, kräldjur, groddjur, fiskar och insekter, böra de följande skolårens undervisningsfilmer mera ägna sig åt djurens byggnad och livsförrättningar, befruktning och embryonalutveckling. Människans hjärta och blodomlopp, andningsorganen, skelettet, tänderna och deras vård äro andra viktiga ämnen för filmbeskrivning.

Inom botaniken kunna med särskild fördel visas filmer, som åskådliggöra växternas liv och utveckling: pollination, fröspridning, groningen och fruktsättning, ämnesomsättningen och växternas skyddsmedel.

Vad som här exemplifierats må på intet sätt betraktas som försök att uppräknas vad som i första hand bör bli föremål för filmundervisning i våra skolor. Den enskilde lärarens uppgift är icke mindre i fråga om skolfilmundervisningen än i fråga om annat kunskapsmeddelande. Han får välja och vraka och söka sig fram till det filmstoff, som han anser vara av största värde. Han skall också snart finna, att intet åskådningsmedel ger snabbare och säkrare resultat än den pedagogiskt riktigt utformade undervisningsfilmen.

Stellan Orrgård.

f. d. folkskolinspektör.

57. Betänkande angående vissa organisations-, utbildnings- och tjänstgöringsfrågor vid domstolarna. Norstedt. 330 s. **Ju.**
58. Betänkande rörande utbyggnad av civila flygplatser m. m. Idun. 153 s. 1 karta. **K.**
59. Betänkande med förslag angående hemvärnet. Beckman. 157 s. 1 bil. **Fö.**
60. Betänkande med förslag till lag om skydd mot ohälsa och olycksfall i arbete m. m. Almqvist & Wiksell, Uppsala. 867 s. **S.**
61. Riktlinjer för den framtida jordbrukspolitiken. Del 3. Bilagor. Idun. 149 s. **Jo.**
62. Betänkande med förslag till lag om tryggnad av byggnadsarbetarens lönefordran m. m. Norstedt. iv, 229 s. **Ju.**
63. Betänkande med förslag till lag om virkesmätning m. m. Marcus. iv, 128 s. **Jo.**
64. Betänkande med förslag till ny lagstiftning om uppsikt å jordbruk. Beckman. 160 s. **Jo.**
65. Kommitténs för partiellt arbetsföra betänkanden, bil. 2. Arbetsterapi, ett led i sjukvården. Statens Reproduktionsanstalt. 54 s. **S.**
66. Betänkande angående reglering av anställningsförhållandena för viss civil personal inom statsförvaltningen. Del. 1. Marcus. 138 s. **Fi.**
67. Betänkande med utredning och förslag angående löneställningen för viss statsanställd sjukvårds- och ekonomipersonal m. m. V. Petterson. 223 s. **Fi.**
68. Betänkande och förslag angående det fria och frivilliga folkbildningsarbetet. Del. 1. Beckman. 254 s. **E.**
69. Förvaltningsförfarandet. Förberedande utredning angående reglering av förfarandet hos förvaltningsmyndigheter i ärenden rörande enskild rätt och därmed sammanhängande frågor. Av N. Herlitz. Marcus. 221 s. **Ju.**
70. Utredningen om föreningsjordbruk. Betänkande med förslag till lag om sambruksföreningar. V. Petterson. 198 s. **Jo.**
71. Betänkande om deltidsarbete i allmän tjänst m. m. Marcus. 199 s. **Fi.**
72. 1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar. 7. Radio och film i skolutredningen. Idun. 64 s. **E.**

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E.** = ecklesiastikdepartementet, **Jo.** = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (nr 98) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

Statens offentliga utredningar 1946

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättskipning. Fångvärd.

Ärvdabalksakkunnigas förslag till föräldrabalk. [49]
Betänkande ang. vissa organisations-, utbildnings- och tjänstgöringsfrågor vid domstolarna. [57]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Betänkande med förslag till omorganisation av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen m. m. [10]
1945 års lönekomité. 1. Betänkande med förslag till statliga löneplaner m. m. [48]

Betänkande ang. reglering av anställningsförhållandena för viss civil personal inom statsförvaltningen. Del. 1. [66]

Betänkande med utredning och förslag ang. löneställningen för viss statsanställd sjukvårds- och ekonomipersonal m. m. [67]

Förvaltningsförarandet. Förberedande utredning ang. reglering av förarandet hos förvaltningsmyndigheter i ärenden rörande enskild rätt och därmed sammanhängande frågor. [69]

Betänkande om deltidarbete i allmän tjänst m. m. [71]

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

1943 års jordbrukstaxeringsakkunniga. Betänkande med förslag till ändrade bestämmelser i fråga om taxering av inkomst av jordbruksfastighet samt lag om jordbruksbokföring. [29]

1944 års skattesakkunniga. 2. Betänkande ang. idrottsammanslutningars beskattning för inkomst. [56]

Politi.

Parlamentariska undersökningskommissionen ang. flyktigörandena och säkerhetsjänst. 1. Betänkande ang. flyktingars behandling. [36]

Nationalekonomi och socialpolitik.

Dödfödheten och tidigdödligheten i Sverige. Dess samband med nativitetssänkningen och dess förhållande vid olika former av förlösningsskärpning samt dess socialmedicinska och befolkningspolitiska betydelse. [2]

Betänkande om barnkostnadernas fördelning med förslag till allmänna barnbidrag m. m. [5] Bilagor. [6]

Investeringsutredningens betänkande med utredning rörande personal- och materielresurser m. m. för genomförande av ett arbetsprogram enligt av utredningen tidigare framlagt förslag. [13]

Den familjevårdande socialpolitiken. [17]

Betänkande med förslag rörande den ekonomiska försvarsberedskapens framtida organisation. [19]

Socialvårdskommitténs betänkande. 12. Utredning och förslag ang. moderskapsbidrag. [23] 13. Förslag ang. folkpensioneringens administrativa handhavande m. m. [37] 14. Utredning och förslag ang. ålderdomshem m. m. [52]

Kommitténs för partiell arbetsföra betänkande. 1. Förslag till effektiviserad kurators- och arbetsförmedlingsverksamhet för partiell arbetsföra m. m. [24] Bil. 2. Arbetsterapi, ett led i sjukvården. [65]

Betänkande med förslag till investeringsreserv för budgetåret 1946/47 av statliga, kommunala och statsunderstödda anläggningsarbeten. [27] Bilagor. [28]

Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 6. Tiden juli 1944—juni 1945. [35]

Sakkunniga ang. arbetsförmedlingens organisation. Del 1. Den offentliga arbetsförmedlingen under krigsåren. [44] Del. 2. Den offentliga arbetsförmedlingens framtida organisation. Motiv och förslag. [51]

Betänkande om befolkningspolitikens organisation m. m. [53]

Betänkande med förslag till lag om skydd mot ohälsa och olycksfall i arbete m. m. [60]

Hälsa- och sjukvård.

Betänkande ang. den centrala organisationen av det civila medicinal- och veterinärväsendet. [20]

Allmänt näringsväsen.

Betänkande med utredning och förslag ang. rätten till arbetstagarers uppfinningar. [21]

Fast egendom. Jordbruk med binärningar.

Betänkande ang. forsknings- och försöksverksamheten på jordbrukets område i Norrland. [16]

PM ang. utvecklingsplanering på jordbrukets område. [18]

Den svenska växtodlingens utvecklingstendenser samt dess inriktande efter kriget. [39]

Riktlinjer för den framtida jordbrukspolitikerna. Del. 1. [42] Del. 2. [46] Del. 3. Bilagor. [61]

Betänkande med förslag till åtgärder för främjande av rindhästaveln m. m. [45]

Rationalitetsvariationerna inom det svenska jordbruket. [47]

Betänkande med förslag till ny lagstiftning om uppsikt å jordbruk. [64]

Utredningen om föreningjordbruk. Betänkande med förslag till lag om sambruksföreningar. [70]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Betänkande med förslag till ändrade grunder för flottningsslagsstiftningen m. m. [3]

Betänkande med förslag till skogsvårdslag m. m. [41]

Betänkande med förslag till lag om virkesmätning m. m. [63]

Industri.

Betänkande med förslag till ordnande av kreditgivnings- och rådgivningsverksamhet för hantverk och småindustri samt bildande av företagarnämnder. [22]

Betänkande ang. hantverkets och småindustriens befrämjande. [40]

Betänkande med förslag till lag om tryggande av byggnadsarbetares lönefordran m. m. [62]

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Betänkande ang. rundradion i Sverige. Dess aktuella behov och riktlinjer för dess framtida verksamhet. [1]

Betänkande med förslag till verkstadsorganisation för väg- och vattenbyggnadsväsendet. [43]

Betänkande rörande utbyggnad av civila flygplatser m. m. [58]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Betänkande ang. tjänstepensionsförsäkringens organisation. [26]

Försäkringsutredningen. Förslag till lag om försäkringsrörelse m. m. 1. Lagtext. [33] 2. Motiv. [34]

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

1941 års lärarlönesakkunniga. Betänkande med förslag till boställsordning för folkskolans lärare m. m. [8]

1945 års universitetsberedning. 1. Docentinstitutionen. [9]

1940 års skolutredningens betänkanden och utredningar. IV. Skolpliktsstudens skolformer.

2. Folkskolan. A. Allmän del. [11] B. Förslag till undervisningsplaner. [15]

4. Realskolan. Praktiska linjer. [14]

VI. Skolans inre arbete. Synpunkter på fostran och undervisning. [31]

VII. Radio och film i skolundervisningen. [72]

Betänkande om tandläkarutbildningens ordnande m. m. Del 1. [12]

Socialutbildningsakkunniga. 2. Utredning och förslag rörande statsvetenskapliga examina m. m. [30]

Betänkande med förslag till förordning ang. allmänt kyrkomöte m. m. [32]

Betänkande med förslag till nyorganisation av kyrkomusikerbefattningarna m. m. Del 2. [50]

Utredning ang. reglering av den territoriella församlingsindelningen i Stockholm. [54]

Utredning rörande sexualundervisningen i högre skolor jämte förslag till handledning i sexualundervisning för lärare i högre skolor. [55]

Betänkande och förslag ang. det fria och frivilliga folkbildningsarbetet. Del. 1. [68]

Försvarsväsen.

Betänkande med förslag ang. uniformspliktens omfattning för viss personal vid försvarsväsendet. [4]

Betänkande och förslag rörande åtgärder för att begränsa antalet kontraktanställt manskap inom krigsmakten. [7]

Betänkande med förslag till lag med särskilda bestämmelser om uppfinningar m. m. av betydelse för rikets försvar. [25]

Betänkande med förslag rörande officersutbildningen inom armén m. m. [38]

Betänkande med förslag ang. hemvärnet. [59]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.